

Különlenyomat
a Művészettörténeti Értesítő
LIII (2004) 1–4. számából

KUTATÁS

A „RÉZMETSZŐ POÉTA” GRAFIKÁK BEREI FARKAS ANDRÁS ÉLETMŰVÉBEN

Berei Farkas András, a 18. század utolsó és a 19. század első harmadában élt vándorköltő életművéhez kapcsolódó grafikai anyag nem teljesen ismeretlen a művészettörténeti kutatás előtt. A Farkas irodalmi munkásságához kötődő képi ábrázolások sajátosságaira, veszendőségére és az egyes darabok unikum jellegére először Mátray Gábor hívta fel a figyelmet.[1] Farkas életrajzában Szinyei József magától értetődő tényként közölte, hogy a költő Debrecenben tanulta a rézmetszést és „verseit többnyire ily rézmetszetekkel látta el”.[2] Ezt követően több mint ötven évvel később, Pataky Dénes *A magyar rézmetszés története* című munkájának az ábrázolt személyek mutatójában találkozunk ismét Farkas András nevével. Pataky az ismeretlen 19. századi metszők munkái között sorolta fel Farkas portréjának két változatát, továbbá egy harmadik szignálatlan rézmetszetet, mely a mostani vizsgálat szerint összefügg Farkas tevékenységével.[3]

A *debreceni rézmetsző diákokról* 1976-ban kiadott kötetben Tóth Béla a Debrecenben rézmetsző tevékenységet folytató diákok munkásságát foglalta össze, s nem vállalkozott a Debrecenből induló majdani rézmetszők, így például Zadányi Vitéz József és mások bemutatására. Rózsa György a könyvről írott bírálatában a rézmetszést diákként Debrecenben elsajátító, „a naiv művészet korai képviselőjeként” mutatta be Farkas András. A neki tulajdonított képzőművészeti teljesítményt „értéktelen verselményei” fölé helyezte és összeállította a budapesti közgyűteményekben fellelt „alkotásainak”, összesen tizenöt rézmetszethez a jegyzékét. Farkas művészi tevékenységét a népművészettel rokonította, s néhány metszet előképét meghatározva megjegyezte, hogy „valahol nemcsak könnyebben elérhető, de drágább, igényesebb metszetanyaghoz is hozzájuthatott”. Rózsa rámutatott a grafikák néhány technikai és megjelenésbeli sajátosságára, így az egy ívre nyomott két rézmetszetre; a metszetkolligátumra; a metszett szöveget tartalmazó lapokra; a metszetek mecénásainak kérdéskörére, s nem utolsósorban Farkasfalvi Farkas József két rézmetszetének felbukkanására Farkas András egyik művének kettős címlapelőzékeként. Farkas portréját Rózsa magától értetődően önarcképként kezelte. S bár több helyen érzékeltette a nyilvánvaló rajz-hibákat és egy-egy metszet részleteinek minőségi különbségeit, ezek lehetséges okait nem kereste. Végül megállapította, Farkas rézmetszeteihez nem művészettörténeti, hanem „kultúrtörténeti” szemlélettel kell közeledni.[4]

Rózsa György figyelemfelhívása nyomán Farkas András „grafikus, rézmetsző”, illetve „műkedvelő grafikus” megjelöléssel kapott helyet a Szabolcsi Hedvig és Galavics Géza által szerkesztett, *Művészet Magyarországon 1780–1830* című katalógusban. A rövid bemutatás szerint Farkas Debrecenben sajátította el a rézmetszést, s

„naiv bájú műveire a közelmúltban figyelt fel a művészettörténeti kutatás”. Jóllehet a katalógusban leírt egyetlen rézmetszetet képtáblán is közölték, a forrásként megadott könyvtári jelzet hibás.[5]

Tóth Béla 1984-ben Csokonai Vitéz Mihály Tsikorgó nevű alakjának lehetséges modelljeként foglalkozott poétáinkkal, s kitért Farkas rézmetszeteinek problematikájára. Véleménye szerint az állítás, hogy Farkas rézmetszést tanult Debrecenben, Szinyei Józsefnél bukkan fel először, s Rózsa György ezt kritika és forrásvizsgálat nélkül vette át. Tóth áttekintette a debreceni Kollégium iskolai forrásait, s megállapította, nincs nyoma annak, hogy Farkasnak kapcsolata lett volna a debreceni rézmetszőkkel. Felhívta a figyelmet arra, hogy a rézmetsző diákok csoportos tevékenysége csak 1800 táján kezdődött, amikor Farkas már nem élt Debrecenben. Tóth összesen tizenhárom rézmetszet ismeretében fogalmazta meg fenntartásait, melyek lényege, hogy Farkas András nem volt rézmetsző.

Tóth szerint Rózsa nem vette figyelembe a metszetek minőségbeli és technikai különbségeit, s az a metszet, amelyen a „Berei Farkas metzette Pesten” felirat olvasható, a műveltetőként is értelmezhető igealak miatt inkább Farkas megrendelésére készült, semmint saját munkája. Ellenvetései a következők voltak: az általa ismert metszeteknek nincs szignálásuk; legalább háromféle technikával (pontozás, maratás, vonalas) készültek; nagy a metszetek közötti rajz- és kivitelezésbeli színvonal eltérés; s nem utolsósorban erősen különböző a metszett szövegek írásmódja. Megállapította azt is, Farkas sehol sem említi, hogy értett volna a metszéshez, pedig dicsekvő ember volt. Végül feltette a kérdést, vajon hol készíthette Farkas a metszetteket, amikor nem volt sem műhelye, sem pedig megfelelő munkaeszközei.[6]

Legutóbb a 137. zsoltár irodalmi és képzőművészeti recepciója keretében Papp Júlia foglalkozott egy általa is kritika nélkül Farkas Andrásnak tulajdonított rézmetszettel. A fára függesztett hangszer motívumának történeti jelentését összefoglalva többek között megvizsgálta az „Egy poéta szimbolikusan búcsút vesz a művésztől” című – ilyen címen egyébként nem létező – „vers” képi megjelenítését. Bár a tanulmány címe ígéri a motívum irodalmi recepciójának vizsgálatát, a szerző figyelmen kívül hagyja Farkas írói működését és a „számkivetett költő” hamis képével értelmezi a motívumot. A toposzként használt bibliai hely előfordulásait a vándorköltő életművében Papp Júlia nem gyűjtötte össze, nem elemezte azok szövegkörnyezetét, s nem ismerte fel a motívumban rejlő öniróniát.[7]

Már ez a rövid áttekintés is jelzi, hogy a Berei Farkas András költői életművével kapcsolatos grafikai anyag megoldatlan kérdések sokaságát veti fel. A tanulmány

célja, hogy a képek és szövegek együttes vizsgálatával kísérletet tegyen a kérdések eddigénél pontosabb megfogalmazására és a grafikák viszonyának eddigénél árnyaltabb meghatározására a kor képzőművészetében.

A képi ábrázolás több mint húsz éven át, 1810–1832 között volt jelen Farkas András kiadványaiban. Ezek az ábrázolások kép és szó sajátos kapcsolatára épülnek, s hatásosan egészítik ki és teszik teljesebbé a szöveges alkotásokat. Az eddig számba vett mintegy félszáz, túlnyomórészt sokszorosított grafika több megoldatlan, s részben – mint látni fogjuk – továbbra is megoldhatatlannak tűnő kérdést vet fel.[8]

A grafikák egyik szembetűnő sajátossága a technikai színvonal és a művészi kvalitás nagyfokú egyenetlensége. Emiatt már első pillantásra is nehezen képzelhető el, hogy az egész képanyagot egyetlen „kéz”, Berei Farkas András hozta volna létre. Ezt erősíti egyik önvallomása is, amely szerint 1807-ben Dabason úgy megverték, hogy „író ujjá” megnyomorodott.[9] Ugyanakkor a képek viszonylag egységes, Farkas írói világára jellemző gondolatrendszerű tükröznek. Úgy tűnik fel, a számba vett grafikákat érdemes olyan korpuszként kezelni, melyben egyetlen személy képi fantáziája több „kéz” kivitelező munkájaként jelenik meg.

Farkas András kiadványainak közel 10 %-ában található rézmetszetek.[10] Ezek eleinte szokványos címlapelőzések voltak. Később képből és verses szövegből álló metszetek készültek, melyek úgy foglalják össze egy-egy elkészült vagy tervezett nyomtatvány tartalmát, hogy zárt egységet alkotnak és önálló mondanivalót közvetítenek. A rézmetszeteket gyakran kézzel színezték, s ezeket Farkas jellemző módon nem mindig mellékelte egy adott nyomtatvány összes példányához. Így például az ifjabb gróf Beleznay Sámuel apagyilkosságát megverselő munkája állítólag forgalomba került „az ifjú Gróf és Szeretője képeivel” is, de ilyen példányt nem sikerült találni a számba vett hat kiadás egyikében sem.[11] Az önállóan fennmaradt rézmetszetek egy részéhez egykorúan az ábrázolást értelmező szöveg is tartozhatott. Így például a halott Bártzy Pál és a „Három Özvegyek” történetét – a „Pest Vármegye házá”-t és egy fűzfa árnyékában elhelyezett koporsó mellett három síró nőalakot ábrázoló, tíz soros verset tartalmazó metszeten kívül – Farkas valószínűleg bővebben is megörökítette.[12] Erre utal a Mészáros György egri kanonok meggyilkolását ábrázoló rézmetszet, melynek példányai egyaránt ismertek Farkas *Vérrel festett koporsó* [...] (Vác 1819) című munkájának címlapelőzéseként és önálló lapként.[13]

Farkas verses és prózai munkáihoz hasonlóan a grafikákat is egy sajátos „művészeti” és „irodalmi” átmenetiség jellemzi.[14] Ezek a hagyományos művészettörténeti fogalmakkal nehezen leírható ábrázolások a kor képzőművészetének közttes kategóriáiba tartoznak. Ahogy Farkas kiadványait tartalmi és formai jegyek alapján jól el lehet különíteni a 18–19. század fordulójának más nyomdatermékeitől, ugyanúgy a jelzés nélküli önálló lapokat sem nehéz összekapcsolni Farkas „szellemi műhely”-ével. Míg azonban Farkas költészetére és prózájára nagy biztonsággal alkalmazható az irodalomkritika által Pázmány Péter óta használatos „fűzfa Versek” (1613), „fűzfa Poetának szemtelen beszede” (1636), fűzfaóézis, illetve a „mesterkedés” kifejezés,[15] a művészettörténet szótárában jelenleg nem található megfelelő fogalom a képanyag jellemzésére. A Farkas kiadványaiban található grafikák véleményem szerint nem vonhatók be maradéktalanul az

ilyen típusú anyagra előszeretettel használt „műkedvelő” fogalomkörbe. A döntő mértékben a szerző által kialakított tartalmi, formai és funkcionális jegyek egy sajátosan leszűkített, bizonyos tekintetben egyéni invenciót tükröznek. Egyik részüket korlátozott mesterségbeli tudással rendelkező úgynevezett képkészítgetők, művészi adottság hiányában alkotó személyek hozták létre. Másik részük alapos szakmai jártassággal bíró, jobbra anonim mesterek munkája. A metszők mindkét esetben messzeemenően a megrendelő, jelen esetben Farkas András elképzeléseit valósították meg.

A mesterek problémája

Farkas András irodalmi működésének, kiadói tevékenységének és életútjának áttekintése arra figyelmeztet, hogy a képhasználat igénye nem párhuzamosan alakult az írói életművel.[16] Az 1794-ben megjelent első két nyomtatványának szerény, nyomdadíszeknél alig jelentősebb fametszetei, az 1803-ban megjelent fordításának rézmetszetű címlapelőzések és *A miskóltzi gyűlést* (1810) díszítő, fametszetű hal-motívumok csupán alkalmoszerű jelenségek,[17] melyekben inkább egy-egy nyomda, semmint Farkas képhasználati igénye mutatkozik meg. A képek tudatos művekhez illesztése nála 1812 után vált következetes gyakorlattá.

Az első kérdés, melyre választ kerestünk az, hogy – vajon ugyanúgy, mint Farkas András vándornyomdászai, majd nyomdatulajdonosi, illetve nyomdászsegédei tevékenységével kapcsolatban – a rézmetsző esetében is csupán legendáról van-e szó.[18] Az életmű áttanulmányozása után egyetérthetünk Tóth Béla megállapításával: Farkas egyszer sem írta le, hogy rézmetszeteket készít vagy tanulta a rézmetszést.[19] Ugyanakkor nem kérdőjelezhető meg, hogy a nyomtatványokat illusztráló képanyag szorosan kötődik szerzőjük irodalmi tevékenységéhez. A metszeteken megjelenő szövegeket Farkas maga írta, a képek pedig szorosan követik a verseket, s azok jellegzetes témáit ábrázolják.

Változatos életútja során szerzőnk elvileg több helyen is elsajátíthatta a rézmetszést. Először debreceni tanulmányi idejében, amikor jó előmenetele mellett akár meg is tanulhatta a diákok által alkalmoszerűen már űzött rézmetszést. Később Szegeden, majd Bécsben, Pest-Budán és Pozsonyban lehetőleg módja megismerni a mesterséget.

1. *Debrecen.* A forrásokban semmi nyoma nincs annak, hogy Debrecenben Farkas érdeklődött volna a rézmetszés iránt. Míg verselő hajlamát többször megörökítették iskolai éveinek dokumentumai, ugyanez nem mondható el képzőművészeti érdeklődéséről.[20] Ismeretes, hogy Debrecenben a szövegábrázolást is oktatták és gyakoroltatták a diákokkal,[21] Farkas 1812 előtti működése azonban nem tükrözi ennek igényét sem. Az nem zárható ki, hogy amikor a későbbi években a képek használata már részévé vált irodalmi működésének, Farkas vagy az általa megbízott metsző forgatta – mint arra Rózsa György felhívta a figyelmet – Beregszászi Pál Debrecenben használt oktatókönyveit, mindenekelőtt *A szabad kézzel való rajzolás tudományának kezdete* (Debrecen 1823) című munkát. E mű illusztrációs anyagában több tábla metszvénymintái összevethetők a Farkas nyomtatványaiban is előforduló virágábrázolásokkal.[22]

2. *Szeged.* Farkas András intenzív szegedi kapcsolatai 1803-tól adatolhatók: ebben az évben jelent meg első

munkája a szegedi Grünny nyomdában.[23] Vedres István feljegyzéseiből tudjuk, hogy Grünny Orbán minden nyomdatermekéből – így Farkas nála kinyomatott munkáiból is – egy-egy ingyen példányt ajándékozott a szegedi rajzoló iskola könyvtárának. Ezt az iskolát 1799. december 18-án alapították, a szegedi piarista rendház tartotta fenn.[24] Farkas ismerhette ezt az iskolát, ahol elvben metszeni is megtanulhatott. Kapcsolatban állt Vedressel, amint ezt az egyik neki dedikált nyomtatványa bizonyítja,[25] s Vedres egyik ifjúságot óvó versének sorai mintha Farkasra illenének:

„Mint hogy a Költészség, s az Ékessenszóllás
Remek műveit, tsak jó ízlés, s fontolás
Választhattya; azért: hogy hasznát vehessed
A tiszta Diák Nyelv gyöngyit megszedhessed;
Vigyázz, hogy meg romlott nyelvű Könyvírókkal
Őszve ne barátkozz, hanem tsak azokkal,
Kik Római Nagyság, s Fölséghez illendő
Beszéddel éltenek, ám ilyen kelendő.”[26]

Farkas András Szegeden kerülhetett kapcsolatba az 1820 körül itt dolgozó rézmetszővel, Farkasfalvi Farkas Józseffel. Patakynemzelji Farkasfalvi Farkas szegedi tevékenységét, egy három változatban ismert, szerzőnk egyik szegedi nyomtatványának címlapelőzékeként több példányban is fennmaradt, pontozó modorú, színezett rézmetszeten azonban a „Mettzette Farkasfalvai Farkass Josef Szegeden” szignálás olvasható (1. kép).[27] Két további Farkas András műveivel kapcsolatos grafika szignálása [28] is a később Pesten, majd Pozsonyban dolgozó Farkasfalvi Farkas József utal. Mindezek az adatok azonban mindössze azt bizonyítják, hogy Farkas András Szegeden is kapcsolatba került a rézmetszővel. Egyetlen feljegyzés sem utal arra, hogy itt megtanult volna metszeni.

3. Bécs. Művei tanúsága szerint Farkas András többször járt Bécsben, ahol kapcsolatban állt az egykori debreceni tógátus, majd Bécsben Chalcographiai Intézetet vezető Zadányi Vitéz Józseffel. Megismerkedésük mégsem innen, hanem Pozsonyból datálódik. A magyar rézmetszés történetében „rejtélyes jelenség”-ként számon tartott Vitéz József, bécsi udvari ágens és a pápai sarkantyúrend lovagja részt vett az 1811. augusztus 29-én Pozsonyban megnyitott országgyűlésen. Farkas András valamikor 1811 augusztusának vége és 1811. november 10-e között, itt ismerkedett meg vele, s az ugyanebben az évben Pozsonyban megjelent *Hazai tudósítás* [...] című munkájában így örökítette meg a találkozást: „T. Zsadányi Vitéz József Úr Bétsi lakos, Arany Sarkantsús Vitéz, a ki Párist, és Londont sok esztendőig lakta, Ánglus,

...

1. A Szentszövetség uralkodói diadalszekéren vonulnak (2. állapot). Címlapelőzék – [1822] – pontozó modorú színezett rézmetszet – l. k. Mettsette Farkasfalvai Farkass Josef Szegeden – 170 × 120 mm. In: Szinyei Farkas: *A haza kétszer kötött, négyszer bomlott békessége* [...]. Szeged [1822]. Borítékcím elé kötött első rézm. t.

Frantzia, Olasz, Deák, Magyar, Német, Niderlandban is lakván 18 esztendőök előtt, ott 23 árva gyermekeket táplált, ruházott: azokból maga költségén jó Hazafijakat készített, a Templomokra, Özvegyeknek, Isten szegényinek mindenkor bőven adakozott; Istentől vett javából hiven Sáfárokodott, Hazájának boldogulására, és a hasznos Tudományok elő mozdítására nagy és példás áldozatokat tett. Ez a szép Magyar Poésisnak is olly nagy tisztelője, hogy nékem első tekintettel maga jószántából 50 Rf-tokat segédül ajánlott”.[29] Egy 1811 végéről származó másik leírás szerint „Zsadányi” Vitéz József „[...] is meg mutatta, mind a két Magyar Haza előtt; a mellynek Tabla Birája: hogy a Poétáknak igaz tisztelője; mert ő is jutalmúl szép ajándékot ada, a mellett Poétai pálma helyet [!]; egy rézzel futtatott ezüst sarkantyút; hogy ha ő aranyos, én pedig ezüstös sarkantyús rendű vitéznek neveztessem”.[30]

A „Zsadányi” előnevet Farkas következetesen ebben az alakban használja a szokásos Zadányi helyett, de sehol nem említi, hogy Vitézzel „kollégák” lennének a rézmetszésben – mint ahogy például egyszer sem felede el hangsúlyozni a „közös” poétaságot Dessewffy Józseffel kapcsolatban.[31] Lehetséges, hogy mindkét esetben Farkasnak volt igaza: Kempelen Béla nem ismer a sok Vitéz családnevű magyar nemes között Zadányi előnevűt, tud viszont a Zsadányi Vitéz családról.[32] A közös mesteriség említésének elmaradását az indokolhatja, hogy ketten közül egyikük – minden bizonnyal Farkas – nem vagy egyikük sem értett a rézmetszéshez.

Farkas kapcsolata az országgyűlés után sem szakadt meg Vitéz Józseffel: egy 1812-ben megjelent munkájában leírja,[33] hogy Bécsben nála lakott. Valószínűleg ez idő tájt látott napvilágot az a *Jelentés* című, egy lapos nyomtatvány, melyből többek között megtudjuk, hogy Zadányi tizenegy éve huszonnégy hadiársvát ruház, táplál „és különböző kézi-mesterségekre” tanítat, s éppen „Subscriptio uttyán” „szándékozik az régi nevezetes Hét Magyar Kapitányoknak, és Átila Királynak, a Császári Királyi Bécsi Könyv-Tárban lévő Originálok szerént részre metzett Képjeiket [...] ezen fojó Esztendőnek végével kiadni”.[34] Ha Farkas meg akarta tanulni a rézmetszést, ezt megtehetett a Zadányi Vitéz-féle bécsi Árvák Intézetében, ahol oktatták a különféle mesterségeket. Jóllehet ma még rejtély, hogy ki lehetett a Zadányi-féle intézet rézmetszője, annyi bizonyos, hogy a Farkas-féle grafikákon gyakran visszatérő Napóleon-motívumot, valamint az újévi köszöntők metszését Zadányi intézetében is gyakorolták.[35]

Zadányi Vitéz Bécsben kapcsolatban állt a korszak egyik legjobb magyar rézmetszőjével, Czetter Sámuellel. A Czetterrel levelező Kazinczy Ferenc hagyatékában fennmaradt egy 1802. október 17-én keltezett nyugta „Joseph v. Vitéz” autográf aláírással, melyet két, Czetter által aláírt, 50 forintról szóló nyugta követ. Czetter második nyugtája arról tudósította Kazinczyt, hogy a rézmetsző „von Herrn Hoch-Agenten v. Vitéz” készpénzben megkapott ötven forintot.[36]

Rózsa György kivonatban közölte azt a levelet, melyből megtudjuk, hogy Czetter 1807. július 24. után Oroszországba költözött, s mivel nem akarta megvárni elkészült lemezeinek teljes példányszámban való kinyomtatását, a munkát Matthias Muckra bízta; ha pedig lemezeit újra kellene metszeni, kérte, forduljanak Ehrenreichhez.[37] Czetter rézlemezei tehát Bécsben maradtak, s talán nem alaptalan a feltételezés, hogy azokat, illetve az azokról készült levonatokat Farkas, illetve a neki dolgozó metszők

2. A Szentszövetség uralkodói. Címlapelőzők – [1815] – színezett rézkarc – j. l. Oth. Schönmann. – 163 x 110 mm.
In: Farkas, Andreas: *Victoria Parisiensis* [...] H. n. [1814].
Borítékcm elé utólag kötött rézm. t.

egy része ismerhette, nem csupán a *Hadi és más nevezetes történetekből*, hanem közvetlenül Zadányi Vitéz révén. Feltételezésem szerint ez a közvetett Czetter-hatás tükröződik a Farkas-féle kiadványok több grafikáján, így mindenekelelt a pontozó modorban készült portrékon, a városképeken, illetve a II. Józsefet koporsóban ábrázoló rézmetszeten.[38] Ezen túlmenően figyelembe kell venni azt is, hogy Farkas bécsi élményei közvetve hathattak a műveiben megjelent grafikák témaválasztására. Ez a föltehetően metszetekkel is kereskedő Zadányi Vitéz Józseffel való ismeretségre éppúgy vonatkozik, mint a Farkas és Czetter Sámuel közös mecénásával, Görög Demeterrel kialakított kapcsolatra.[39]

4. *Pest-Buda*. Farkas leghosszabb ideig, folyamatosan kedvelt téli lakóhelye Pest-Buda volt.[40] Itt megismerkedhetett több rézmetszővel, s kapcsolata folytatódhatott a már Szegedről ismert Farkasfalvi Farkas Józseffel. Czetter pontozó modorú portréihoz hasonlóan Farkasfalvi Farkas rézmetszetű portréi is rokonságot mutatnak Farkas András kiadványainak portrémetszeteivel.[41]

Pest-Budán Farkas András Farkasfalvi Farkas mellett elvben tanulhatott metszeni Schönmann Ottmártól. A Pataky szerint 1820–1827 között Pesten rézmetsző és vésnök tevékenységet folytatott Schönmann [42] „Oth. Schönmann” jellel másolatot készített az először 1815-ből ismert, „Berei Farkas metzsette Pesten” feliratú vagy szignálású rézkarcról (2. kép).[43] Az eredetinel gyön-

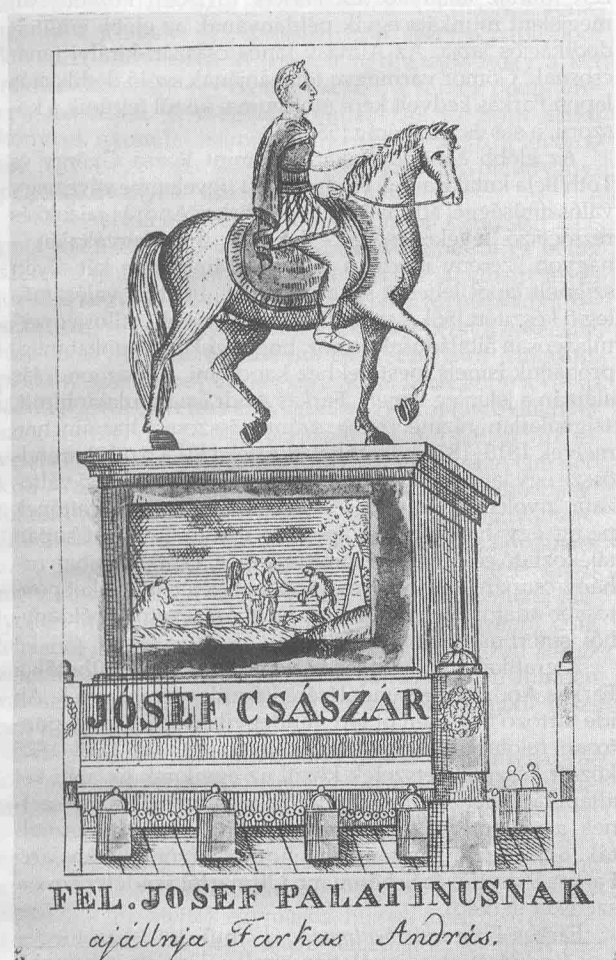
gébb kvalitású Schönmann-féle másolat azonban egyrészt arra utal, hogy Schönmanntól Farkas aligha tanult metszeni. Másrészt a metszet előképét sem karcolhatta Berei Farkas András, hanem a metszet mecénása, Fischer István egri érsek „költségén” ő készíttethette Pesten egy Schönmann-nál tehetségesebb mesterrel, s a rézkarcot aztán Schönmann lemásolta.

5. *Pozsony.* Farkas András gyakran megfordult Pozsonyban.[44] Rézmetszők itt is működtek a 19. század első harmadában, így például a Farkas által Szegedről és Pestről ismert Farkasfalvi Farkas József az 1820-as évek végétől.[45] Farkas elvben Pozsonyban is tanulhatta a rézmetszést, de ennek konkrét nyomát nem ismerjük.

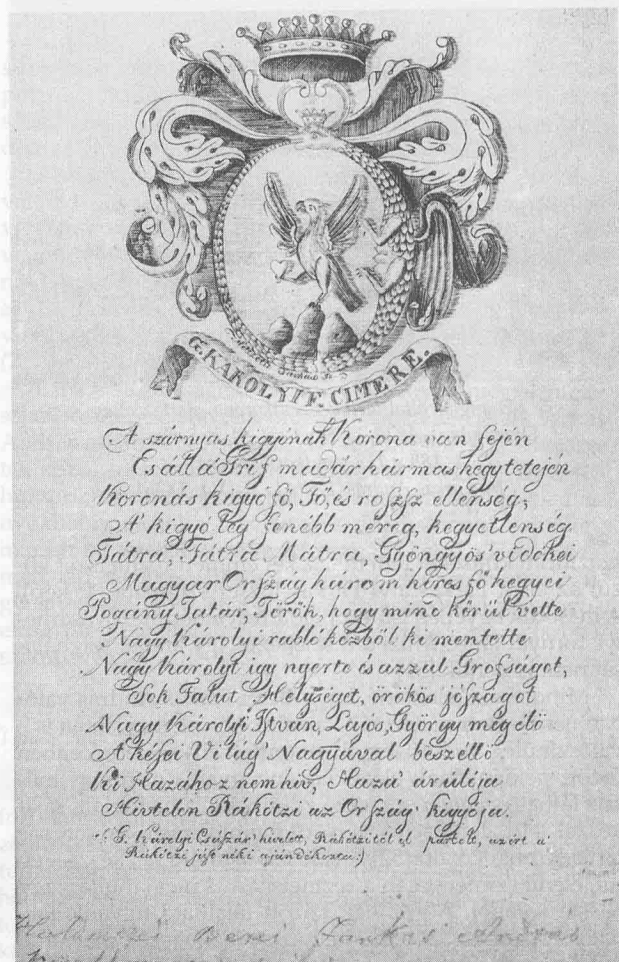
Farkas András lehetséges rézmetsző „tanulmányi” helyeinek és képzőművészeti kapcsolatainak áttekintése után néhány további, a költő képzőművészeti tudását behatóról jelenségre hívom fel a figyelmet. A „Berei Farkas metzette Pesten” szignálású lapon olvasható „metzette” kifejezés és ennek változatai a Farkasfalvi Farkas József által szignált, minden valószínűség szerint Berei Farkastól megrendelt lapokon is megtalálhatók. A „metzette” kifejezés egykorúan műveltető értelemben is használatban volt.[46] Létezik olyan, Rózsa György által egyértel-

műen Farkas András munkájának tartott lap, melyen nincs szignálás, hanem az „[...] ajállnja Farkas András” felirat olvasható (3. kép).[47] Ismert továbbá egy Farkasfalvi Farkas jellegzetes szignálását őrző lap, melyen feltűnik az „ajánlja az Író” (azaz Berei Farkas) megjegyzés.[48] Mindez arra utal, hogy Farkas túlnyomórészt nem maga készítette a grafikákat, hanem úgy készíttette őket saját elképzelése alapján.

Ezt a megállapítást két további körülmény igazolja. Ismeretes, hogy a 19. század első felében megszaporo- dó rézmetszők közül többen – így például Bécsben Czetter Sámuel – vállaltak anonim bérmetszést is.[49] Minden valószínűség szerint Farkasfalvi Farkas Józseffel azonosítható az a magát „v. Farkas”-nak nevező személy, aki több éven át a *Der Ungarn*, illetve a *Pesther Tageblatt* hasábjain hirdette vésnöki szolgálatait.[50] 1826-ban Vácon jelent meg Farkas Andrásnak az a nyomtatványa, melyben a szokásos módon hosszan panaszkodik mecénásainak szűkmarkúságára és kiadásainak tetemes mennyiségére. Ebben gróf Károlyi Józsefről és haláláról megemlékezve megjegyezte, hogy „[...] G. Károlyi ősi Czimerét is, és a Korona Örökösnek Derekegyházán hálását, és Mezőhegyesre utazását hasonlóul le írtam, és két réz Táblákért

3. II. József császár, magyar király lovas szobra Bécsben (1. állapot). Címlapelőzők – 1825 – színezett rézmetszet – 105 × 70 mm. In: Farkas András: József császár hoz [!] más Világra irt levél [...]. Póson – Vátz 1825 ny. n.

4. A Károlyi család címere. Egylapos nyomtatványa – [1826 előtt, valószínűleg 1825] – rézmetszet – l. k. Metzette Farkass Jo. – 162 × 118 mm. In: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]. Fol. 9; 8. rézm. t.

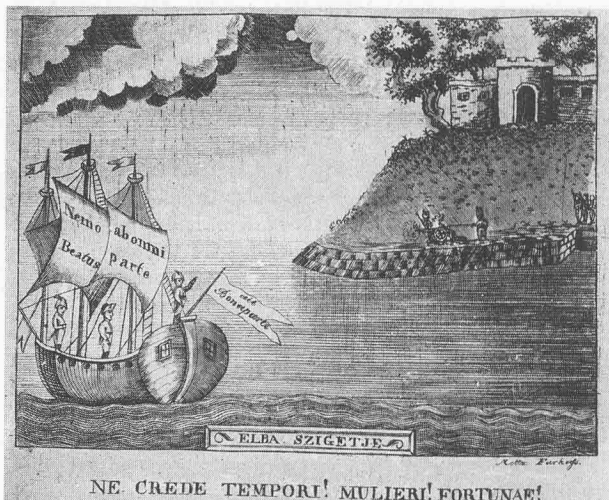
Az anyagban mindössze két litográfia található. Ezek Farkas emlékeztető és „kultuszát” őrzik, s valószínűleg halála, 1832 után készítette őket egy ismeretlen kőrajzoló. Az egyikén portréja látható, a másikon a „Palatinus Regni Hungariae, et Regni Poeta [...]” kezdetű, rézmetszetként is ismert vers szövege olvasható.[63]

A számba vett anyag alapján megállapítható, hogy Farkas András nem kedvelte a fametszetet és a litográfiát, egyedül a rézmetszetet tartotta ízlése szerint valónak. A grafikák között egyaránt találunk pontozó modorú rézmetszetet, rézkarcot, maratott metszeteket, illetve e módszerek egy rézlemezen történő együttes alkalmazásával készített, vegyes technikájú lapokat. Az általa megrendelt, felhasznált és forgalmazott metszetek további sajátossága a közel azonos méret. A zömükben nyolcadretű metszetek lenyomata 100–140 × 90–100 mm, a körülbelül negyedréti méretnek megfelelőeké pedig 160 × 120 mm között mozog.

A metszetek egy alig használt, feltűnően ép lemezről készült levonatokot tartalmazó csoportjának sajátossága a közel azonos méretű papírra történő nyomtatás oly módon, hogy egy papírlapra két különböző rézmetszetet nyomtak. Ezt úgy valósították meg, hogy az egyik levonatot elkészítése után megfordították a papírlapot, s az előző lenyomat hátoldala mellé készítették a másik levonatot. Ez a technika azt eredményezte, hogy a papírlapot középen összehajtva ki lehetett nyitni úgy, hogy a két rektó oldalra egy-egy metszet került, a verzók pedig üresen maradtak. A megoldás emlékeztet az ívrét alakú könyvek nyomdai hajtogatására. Az így készült levonatok lehetőséget biztosítottak úgynevezett „nyomatványpótló kiadványok” összeállítására.[64]

Élete utolsó éveiben, amikor leromlott egészségi állapota miatt Farkas már nem tudott vándorolni és pénzt szerezni újabb nyomtatványaira, mecénásai elhagyták és jobbára kegyelemkenyéren élt, ezekből a levonatokból készített sajátos, többnyire cím és címloldal nélküli összeállításokat. Ilyen összeállítást ma összesen hatot ismerünk példány szerint.[65] Ezeket úgy hozta létre, hogy az általában képből és verses szövegből vagy csupán rövid, metszett szövegből álló, változó számú (6, 8, 14, 9, 11, 10) leveleket összefűzte a nyomtatványok mintájára. A cím nélküli füzetek némelyikének gerincén a „köszöntő bilét” felirat olvasható. Ezek a változó terjedelmű kiadványok, élükön többnyire Farkas portréjával, alatta a „Lói tanács zabolázója [...]” kezdetű verssel a ’billet’ kifejezés értelmének megfelelően az író névjegyei, levélkéi voltak, melyekért minden bizonnyal pénzt remélt. Két további, csak leírásból ismert kiadvány „átmeneti” könyvészeti jellegzetességeket hordoz: a könyvtári leírás alapján minden valószínűség szerint részben nyomtatott szövegből, részben rézmetszetekből álltak.[66]

Megvizsgálva a rendelkezésre álló hat példányt, a valószínűleg legkorábbihoz metszett címloldal tartozik, rajta impresszummal.[67] Itt az egyszer félbehajtott három levélpárt egymásba illesztették és középen összefűzték. Egy ugyanezzel a címloddallal ellátott, összesen nyolc metszeteiből álló másik „kiadvány” első és negyedik levélpárját úgy illesztették egymásba, hogy a füzet első és ötödik levele után egy-egy újabb félbehajtott levélpárt helyeztek, s így fűzték egybe őket.[68] A két kiadvány alapján megállapítható, hogy a „Készült Posonban, és Bétsben. 1829.” impresszumú címloldal a diétára utazó poéta képével, Karolina Augusztia portréját Felsőbüki Nagy Páléval, Madarassy Ferenc egri kanonok „püspök-

NE CREDE TEMPORI! MULIER! FORTUNAE!

6. Napóleont hajóval viszik Elba szigetére. Címlapeloldók – [1822] – pontozó modorú színezett rézmetszet – l. k. Metz: Farkas. – 170 × 115 mm. In: Szinyei Farkas: A haza kétszer kötött, négyszer bomlott béksége [...] Szeged [1822]. Borítécím elé kötött második rézm. t.

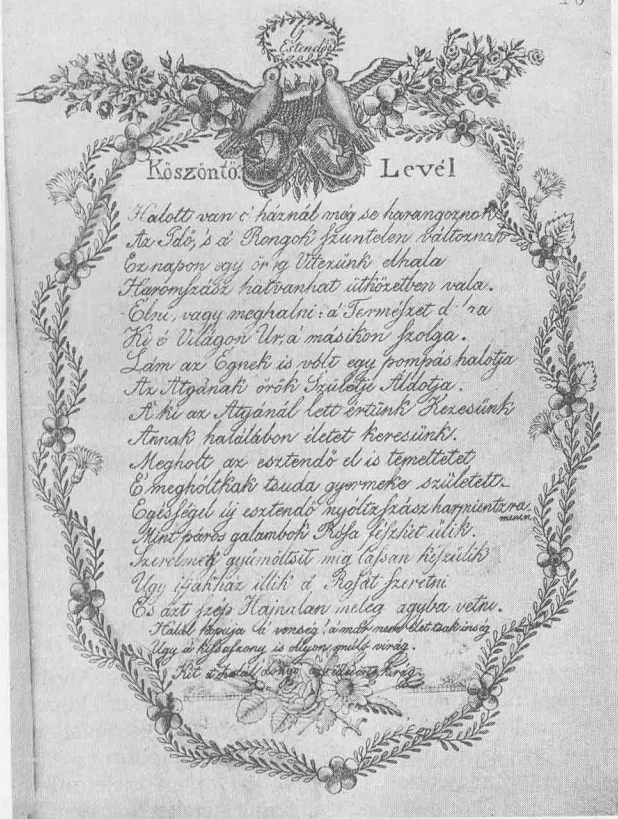
süvege köszöntésé”-t Eger látképével, Farkas András portréját Buda várának ábrázolásával, II. József „koporsóját” pedig a császár bécsi lovas szobrának képével eredetileg egy lapra nyomtatták, a már leírt módon.

Amikor a metszett címloldal 1829 után idejétmúlttá vált, a lapot eltávolították, s a rézmetszeteket már nem levélpáronként, hanem egy-egy metszetet tartalmazó, szétvágtott levelenként szerkesztették kiadvánnyá.[69] A levonatok továbbra is a már leírt módon készültek, amint azt az 1830-as újévet köszöntő, szöveg nélküli befejezetlen virágkoszorúval egy papírra nyomott, „levél” tanúsítja (7. kép).[70]

Ezek a sajátosságok – a nyomtatványok megjelentetésének koncepciójához hasonlóan – ismétlen jelzik Farkas András sajátos kiadványkészítő törekvéseit. A rézmetszetek közül – azok állapotait is figyelembe véve – összesen huszonkilencet csak ezekből a nyomtatványpótló kiadványokból ismerünk. Az ezekben a „kiadványok”-ban fennmaradt metszetek közül nyolc egy már első állapotból ismert lap további változata. Mindez egyben felhívja a figyelmet arra, hogy újabb nyomtatványpótló kiadványok előkerülése segítheti új, eddig ismeretlen rézmetszetek számbavételét.

Témák, mecénások, alkalom

A grafikák tematikus és időbeli megoszlása tükrözi az írói életmű sajátosságait. A negyvenedik évét betöltő szerző 1810 körül élte át azt a „válságot”, melynek nyomán tudatosult benne, hogy az adott korban, saját társadalmi helyzetében elvárható életútból ő lényegében nem valószínű, hogy semmit, s erre valószínűleg továbbra sem lesz képes.[71] Farkas a Zadányi Vitéz Józseffel való megismerkedést követően figyelhetett fel a képek által hordozott információ jelentőségére, s ettől kezdve megpróbálta kiegészíteni írásait a leírtak képi ábrázolásával. Ismételt útkeresését jelzi, hogy 1815 táján közölte olvasóival, megunt a „poétaságot”, s kész lemondani arról.[72]

7. „Uj Estendő köszöntő Levél” – Virágkoszorú tetején galambpár. Egylapos nyomtatvány – [1830] – színezett rézmetszet, rézkarc – 215 × 163 mm. In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] H. n. [1830]. 9.

Számolva az időrendbe sorolás már említett bizonytalanságával, a további vizsgálatba összesen negyvenkét önálló és egy további változatban fennmaradt lapot vontunk be. Az 1812–1815 közötti időszakból három, 1816–1820 között kettő, 1821–1827 között hét, 1828–1832 között pedig harmincegy ábrázolást ismerünk. Ez az időbeli megoszlás jól mutatja, hogy szerzőnk 1820 körül lemondott „életprogramja” gyökeres átalakításáról, s fokozott mértékben fordult a képi eszközök felé.[73]

A kép nélküli metszett szövegek (6 db) 1828–1832 között keletkeztek, fő funkciójuk a nyomtatványok előállításának időleges lehetetlenné válásával bekövetkező hiány pótlása volt. Címlap, dedikáció és szöveggözlés egyaránt található köztük.[74] Az emberi alak ábrázolása nélküli grafikák (6 db) egy kivétellel ugyanebben az időszakban keletkeztek. E köszöntők és az egyetlen tollrajz-dedikáció fő jellemzője az előző csoport darabjaiéval jórészt megegyező funkcióban közölt, a képek méretéhez viszonyítva jelentős mennyiségű szöveg.[75] Eseményábrázolást, azaz narratív kép–szöveg kombinációt mindössze három lehetett számba venni: az egri kanonok-gyilkosságon (1819) kívül a szerző képben is megjelenítette saját elfogatását és bilincsbe veretését, valamint búcsúvételét „írótollától”. [76]

A felsorolt három témakörnél erőteljesebben foglalkoztatta Farkas képzeletét a napóleoni időszak. A kor alakjait és eseményeit összesen hat rézmetszeten örökítette meg (8. kép).[77] Ugyanígy kedvelte a vándor élet-

módjához jól illő rézmetszetes látképeket, városképeket. Utazásai és mecénásai egyaránt ihlettek erre: Bécs, Gödöllő, Eger, Buda (9. kép), Pest, Szentes, Diósgyőr, Miskolc, Nagyarsány, Eperjes, Derekegyháza, Hódmezővásárhely részletei, illetve e helységek látképeivel kombinált esemény-, személy és címerábrázolások tűnnek fel a metszeteken (összesen 9 db).[78] Nem hiányoznak az anyagból a korban különösen kedvelt portrék sem. Saját arcképén kívül verses szöveggel kiegészítve készült Karolina Augustza királyné, Felsőbüki Nagy Pál, Attila hun király, valamint a gyermek III. Napóleon és anyja, Mária Lujza közös képe.[79] Előszóval jelenített meg egyszerre több személyt ugyanazon metszeten: így a királyi tábla tagjait asztal körül ülve, továbbá három, lovairól ismert főnemes: Széchenyi Istvánt, Károlyi Györgyöt és egy keresztnév nélkül megverselt gróf Nádasdyt. Az utóbbi személyeket vágató lovon, sematikus ábrázolta.[80] Történelmi, családtörténelmi érdeklődését jelzi II. József emlékének felidézése (a császár a koporsóban, illetve bécsi lovas szobrának képe), a Szentkorona ábrázolása, továbbá három címerkép.[81]

A grafikák témái szorosan kötődnek Farkas mecénási köréhez. Több metszet (11 db) kifejezetten azzal a szándékkal készülhetett, hogy a megcélzott mecénás kifizeti annak árát. Így például Grassalkovich (III.) Antal mecénálta a gödöllői palota látképét, Pyrker János Lász-

8. III. Napóleon gyermekkori derékképe és Mária Lujza mellképe. Egylapos nyomtatvány – (1829) – színezett, részben pontozó módorú rézmetszet, rézkarc – 107 × 105 mm. In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] (Pest 1829). 6.

9. Buda látképe. Egylapos nyomtatvány – 1829 –
színezett rézmetszet – 103 × 80 mm. In: [Farkas András]:
Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...].
Pozsonban, és Bétsben. 1829. 6.

ló egri érsek, Heves vármegye főispánja a megye szimbolikus címermagyarázatát, míg Dicskei Kovách György a saját első alispánna választására készítettet köszöntőt (10. kép).[82] Az egy-egy konkrét alkalomra készített metszet árát a kiválasztott mecénásnak – a korszak elvárásai értelmében – illet, sőt kötelező volt kifizetnie.

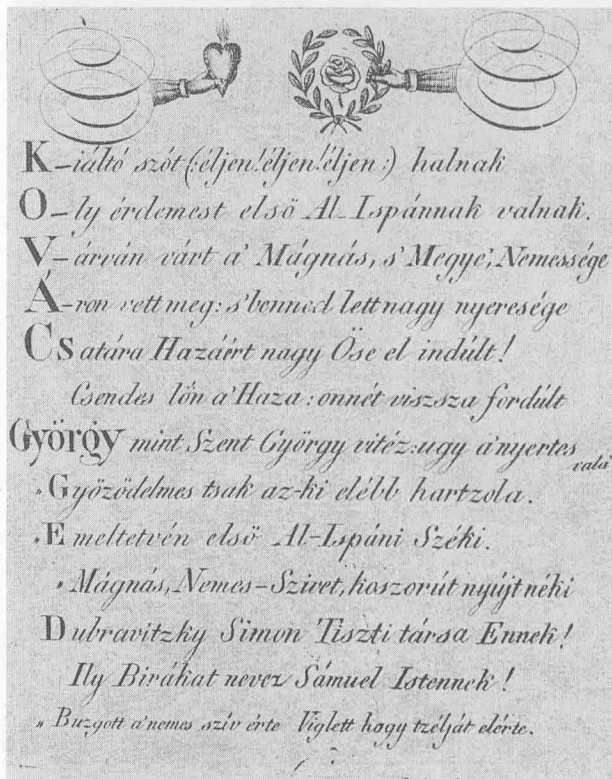
A szövegek kiadásához hasonlóan Farkas a metszetek elkészítéséhez is mecénásokat keresett. Míg azonban egy-egy nyomtatványra több „mecénástól” gyűjtötte össze a szükséges összeget, s a nyomdában részletekben is fizethetett, a metszeteknek általában egy-egy mecénása volt. Egy negyedrért méretű megmetszett részlemez ára általában ötven forint lehetett, s ezt egyszerre kellett kifizetni ahhoz, hogy a megrendelő kézhez kaphassa az ábrázolást.[83] Elsősorban ezek a körülmények játszhattak közre abban, hogy a rézmetszetek mecénásai a főnemesség, illetve a főpapság soraiból kerültek ki. A jelenleg ismert első lemezállapotokon a következő mecénások nevei fordulnak elő: Fischer István egri érsek, József nádor, Esterházy (Fényes) Miklós és fia, Pál Antal angliai követ, Dreschmitzer József győri kanonok, majd püspökhelyettes, Odeschalci Ince, a királyné udvarmestere, Kállay Leó ezredes, akinek Erzsébet leányát Jósika Miklós vette feleségül, az eleinte író és színész, majd királyi személynök és főispán Mérey Sándor, Grassalkovich (III.) Antal, továbbá „Jósika Gubernátor”, mely megjelölés mögött a regényírórt sejtethetjük. A további lemezállapotokon a felsoroltakon kívül Sztankovits váci nagyprépost és Battyhány Fülöp Vas vármegye örökös főispánjának neve olvasható.[84]

A címlapelőzékként és illusztrációként egyaránt ismeretlen, egylapos nyomatok elkészítésének alkalmára vonatkozó adatokat (30 tétel) két fő csoportra oszthatjuk. Az egyik csoportba a kizárólag metszetekből készített, nyomtatványpótló kiadványok formai követelményeihez igazodó címlapok és dedikációs lapok tartoznak. A másik csoportot a különféle alkalmakhoz kötődő ábrázolások alkotják: országos jelentőségű esemény, így például a királyné (Karolina Augusztá) megkoronázása és az országgyűlés megnyitása, továbbá főispáni vagy első alispáni beiktatás, kanonoki stallum elnyerése, főhercegi utazás és löversenyen elnyert díj alkalmából készültek. Ezenkívül Farkas törekedett a több személyhez szóló, változatosan aktualizálható metszetek terjesztésére. Ezek között egyaránt található újívi, húsvéti és névnap-i köszöntő, haláleset vagy egyéb esemény (például a szerző elfogatása) hírül adása.

A számba vett témák, mecénások és készítettési alkalmak összhangban állnak a szerző saját verseit önálló kiadványokban megjelentető törekvéssel. A jellegzetességek azt mutatják, hogy a rézmetszetek kiegészítették a nyomtatott munkákat, illetőleg adott életrajzi helyzetben azokat helyettesítették.

Előképek, változatok, funkciók

Kiemelve a Farkas András nyomtatványaiban megjelent grafikák közül a képi ábrázolást tartalmazó lapokat, a lehetséges előképek és változatok alapján a következő három csoport rajzolódik ki: 1. előképek egyszerű máso-

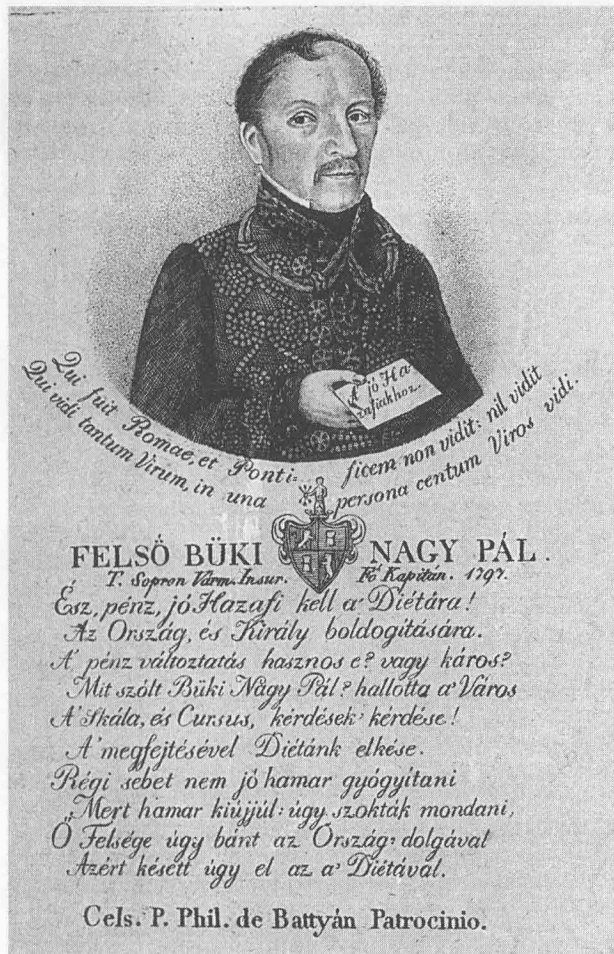

10. Felhőből kinyúló kéz szívet nyújt a koszorúban rózsát nyújtó kéznek. Egylapos nyomtatvány – [1830] – rézmetszet – 106 × 86 mm.
In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolozója, [...]. H. n. [1830]. 4.

latai; 2. a konkrét célra tudatosan átalakított előképek nyomán készült lapok; 3. jelenlegi ismereteink szerint önállóan tűnő kompozíciók.

A máshonnan is ismert motívumok egyszerű másolatai 1815–1832 között készültek. Összesen nyolc lap tartozik ide. 1815-ben készült például a Szentszövetség három uralkodóját az európai béke letéteményeseiként bemutató, stilizált tájba illesztett ábrázolás. A Schönmann Ottmár által egykorúan tovább másolt lap előképe – amint Rózsa György felhívta rá a figyelmet – az a kőrajz lehetett, melyen Sándor orosz cár, I. Ferenc császár, magyar király és III. Frigyes Vilmos porosz király a másolatával azonos beállításban, de szobabelsőben, díszes drapéria előtt látható.[85] Másolásra és előkép felhasználására utal az öltözet és az arcvonások egyszerűsödése, valamint a középen álló I. Ferenc eredetileg balra néző alakjának tükörképes beállítás.

Egy másik példa a II. József császár és magyar király bécsi lovas szobrát ábrázoló, 1825-ből két állapotban is fennmaradt metszet.[86] A bécsi Burg udvarán 1806-ban I. Ferenc által felállított szobron II. József római öltözetben ül, fején babérokoszorúval. A lépcsőzetes emelvényen álló talpazat oldalán a kereskedelem fejlesztésére utaló,

11. Felsőbüki Nagy Pál derékképe és címere (3. állapot).
Egylapos nyomtatvány – (1829) – pontozó modorú rézmetszet –
140 × 95 mm. In: [Farkas András]: *Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n.* [1829]. 12.

allegorikus dombormű látható. A szobrot több egykorú metszeten is megörökítették. A Farkas nevéhez kapcsolódó szignálatlan lap ezek egyikét másolja. Rózsa György Jakob Merznek a szakirodalom szerint ritka, kereskedelmi forgalomba nem került, nagyméretű rézmetszetét tartotta előképnek.[87] Véleményem szerint azonban inkább a méretében jobban megfelelő, a szobrot láncokkal összekötött oszlopok között bemutató, a három sarokoszlopon domborművű medalionokat ábrázoló, „Viennae Austriae ap. J. G. Binz” szignálású lap lehetett az előkép.[88] II. József részleteiben egyszerűsödött öltözete, a ló és lovas némileg elrajzolt alakja, valamint a henger alakú sarokoszlopok négyzetes hasábbá alakulása jelzi a Binznél szerényebb tehetségű másoló igyekezetét.

További hat, 1828–1832 közé datálható lapon figyelhető meg a ragaszkodás az előképekhez.[89] Ezek részben portrék (Karolina Augusztia királyné, Felsőbüki Nagy Pál és Attila hun uralkodó), részben a korszak ismert uralkodóit – II. József császárt és a Szentszövetség uralkodóit – mutatják be. A Felsőbüki Nagy Pál szignálatlan derékképét és címerét ábrázoló, pontozó modorú rézmetszet – mint Rózsa György megállapította – Johann Rupprecht litográfiáját követi.[90] Az előkép a magyar nyelvű felirat szerint „a Bécsi Kőmetző Intézetben” készült, s az eredetileg szembenéző, kissé balra forduló derékkép a tükörképes másolás eredményeként a rézmetszeten jobbra néz. Az arcvonások, a magyar országgyűlési követek zsinórdíszes, kemény prémgalléros öltözete és a portré alatt elhelyezett címer híven átmásolt részletei jól ismertek (11. kép). A Farkas András portréjának második és harmadik állapotán is feltűnő kéz ott rózsát, míg itt feliratos papírlapot („A jó Hazafiakhoz”) tart.[91] A hasonló gondolatkörben mozgó, jelgeszerű szöveg a Rupprecht-féle litográfia több megfogalmazása közül azon a változaton [92] szerepel, amelyen a személy megnevezése alatt a „Nehéz jó Hazafinak lenni, de nem lehetetlen” mondat olvasható. Rupprecht egyik további, Felsőbüki Nagy Pált ábrázoló litográfiájának német nyelvű szignálása szerint a kőrajz a pozsonyi országgyűlés idején készült 1827-ben,[93] melyen – mint az életrajzból tudjuk – Farkas is részt vett.[94]

A II. József császárt koporsóban ábrázoló, önálló lapként és kiadványból egyaránt ismert, haránt alakú szignálatlan rézkarc és rézmetszet Czetter Sámuel „Igy volt kitéve II-ik Jósef Tsászár teste a Bétsi udvari Kápolnában Febr: 22-ik napján 1790.” felirattal metszetének ismeretét tanúsítja.[95] A Farkas nyolcsoros versét tartalmazó lap leegyszerűsítve, arányosan kicsinyítve másolja a Czetter-féle ravatalkép középrészét, a felségjelvényeket tartó három párna, valamint a háttérdrapérián látható kétfejű, kiterjesztett szárnyú két sas egyikét. Farkas András ízlésére valló szembetűnő különbség, hogy – a Czetter-féle képpel ellentétben – a koporsóban fekvő II. József itt a császár bécsi lovas szobráról ismert római öltözetet viseli. Az utóbbi részlet egyben jelzi, hogy ez a metszet egy időben (1829-ben) készülhetett a lovas szobrot ábrázoló, korábban említett laptól részben eltérő megfogalmazású rézmetszettel.[96] Ezt látszik igazolni egyrészt az, hogy a két metszetnek, a ravatalképnek és a lovas szobornak fennmaradt egy olyan levonata, melyet a már leírt módon, egyetlen papírlap két oldalára nyomtattak.[97] Másrészt a ravatalképnek a lovas szobrot ábrázoló lapéhoz hasonló minőségű rajza arra figyelmeztet, hogy a két metszetet minden valószínűség szerint ugyanaz a mester készítette.

A konkrét célra tudatosan átalakított előképek nyomán készült metszetek száma összesen tizenhárom, ezek

1828–1832 között keletkeztek.[98] A több mint felerészben (7 db) városképeket, virágokat, illetve más növényi motívumokat, két portrét és a Károlyi-címert ábrázoló lapok közös sajátossága a lazább kötődés az előképhez, továbbá a képi redukció, az egyszerűsítés és a részletek elhagyása vagy kicserélése.

A Károlyi család három állapotban fennmaradt címerképének elkészítéséhez egy fametszetes fejléc adhatta az ötletet.[99] A zászlókat, hadi eszközöket ábrázoló fejléc középrészét egyszerűen kicserélték a Károlyi család címerképével, s a kompozíciót részbe metszették. E metszet feliratos állapotai közül a harmadik úgy módosult tovább a másodikhoz képest, hogy a szöveg első négy sorát törölték a lemezről, s helyette „Hód mező Vásárhely” felirattal városképet metszettek. A látkép összevethető a céhbizonyosságleveleken ábrázolt hódmezővásárhelyi városképekkel, így például a Meyer Ágoston pesti mester által szignált rézmetszettel.[100] A feltételezett előképhez képest a Farkas-féle grafikán megmaradtak a látképet uraló tornyos és más, nagyobb tömegű épületek, s eltűntek az előképet tagoló tavak, utak és stilizált emberalakok. A tornyos épületek jobb és bal oldala felcserélődött, ami jelzi a minta tükörképes másolását.

Ebbe a csoportba soroltuk a virágokkal díszített József napi és újévi köszöntő, valamint egy befejezetlen koszorú növényábrázolásait. Ezek Beregszászi Pál említett rajtanyakönyvének részbe metszett tábláival mutatnak rokonságot.[101]

Megvizsgálva a jelenlegi ismereteink szerint önállóan tűnő kompozíciókat, szembevetve, hogy Farkas képhasználatának mindegyik időszakából fennmaradt ilyen ábrázolás (összesen 10 db). Alapszerkezetükben ezek sem függetlenek az előképektől, mégsem vezethetők vissza konkrét mintára, s csupán alaptípusokra, a 18. században közkedvelt képszerkezetekre emlékeztetnek. Az említett dedikációs tollrajzon például kiterjesztett szárnyú sas tartja karmai között az írástekercsen növényi koszorúba foglalt verset.[102] E kompozíciós séma a 17–18. századi díszcímlapok erősen leegyszerűsített, kesei változatának tekinthető. Heves vármegye 1822-ben címlapelőzékként megjelent címerének szimbolikus ábrázolása ugyancsak a barokk képhagyománnyal mutat rokonságot.[103] A három részre tagolódo lapon a mottószerű felirat („Nap Leánya”), a kép (holdsarlón álló bekötött szemű Justitia-alak feje fölött nappal, mellette a csőrében vezethető tartó, Heves vármegye címerét idéző golyával) és a kép alatt elhelyezett tizennégy soros magyarázó vers az emblémák sémájának ismeretét tanúsítja (12. kép).

Farkas egyéni elképzelésének inspiratív hatását sejteti több, 1829 körülre datálható metszet. Az egyik húsvéti köszöntőn például a királyi tábla ovális asztal köré ültetett tagjai a szöveg segítségével személyenként azonosíthatók.[104] A „Bút súvétele [!] a Poétának az Író tollától” feliratú, rézmetszet és rézkarc technikával készült, egyszerű rajzú lapon Farkas András önmagát jelenítette meg egy irodalmi toposzá vált zsoltárvers felhasználásával. A 137. részletére visszanyúló, Szenci Molnár Albert fordításának megfelelően hárfá helyett felakasztott hegedűt ábrázoló kép Farkas különböző változatokban használt, mecénásokra vonatkoztatott kedvelt toposzára épül. A toposz egyik 1822-ben megjelent munkájában például így hangzott: „Ha nints hát tekintet ma a poétákra / Hegedűnket így tsak fügeszszük füz fákra”.[105]

Korábban már megállapítottuk, hogy a számba vett anyagban viszonylag sok eltérő lemezállapot és változat

különíthető el. Ez mindenekelőtt a rézlapok gazdaságos kihasználásának a következménye. Farkas folyamatosan figyelemmel kísérhette a lemezek készülését, s hatása lehetett a lemezállapotok alakulására. Így készülhetett például ugyanarról a lemezről írás előtti levonat és két további változat.[106] A rézlemez módosításának több típusa különíthető el. A leggyakoribb és valószínűleg a legegyszerűbb, talán Farkas András kezére valló lemez-módosítás volt a szövegrészek átalakítása. Hét alkalommal tovább bővítették a már korábbi levonatról ismert, meglévő szöveget. Egy esetben megrövidítették a feliratot, ami együtt járt a helyesírás és a központozás megváltoztatásával. A felsoroltakon kívül megfigyelhető még a helyesírás és a központozás átalakítása, egy korábbi szövegrész módosítása, továbbá ugyanannak a szövegnek az egyidejű bővítése.[107]

Az egyik lemez állapotát négysornyi szöveg törlése után városkép és városnév rámetészesével változtattak meg.[108] A bonyolultabb átalakítási formákhoz tartozik a rézlemez megcsönkítése különböző célok érdekében. Farkas András portréjának első állapotán a lemez lenyo-

12. Heves vármegye címerének szimbolikus értelmezése. Címlapelőzék – 1822 – színezett rézmetszet – 175 × 105 mm. In: Farkas András: Nap Leánya [...] H. n. 1822 ny. n.

matának magassága 138, a második és harmadik állapotban már csak 107 mm. A lemez megcsonkításával megrövidített szöveget kibővítették a fennmaradt üres helyre metszett új szöveggel, jelen esetben Farkas társadalmi és egyéni állapotának körülírásával.[109] Farkas portréja kiegészült a kép ovális keretéből kinyúló kézzel, mely a két további lemezállapotban a szerző életművében szimbolikus értelmet hordozó, változó kidolgozású rózságot tart.[110] A lemezmagasság megcsonkításával módosították a József napi köszöntőt tartalmazó lapot is.[111]

Összesen négy alkalommal lehet megfigyelni a kép és szöveg együttes módosítását.[112] Karolina Augustza magyar királyné pontozó modorú derékképének második állapota például a portré két oldalán körirattal, maga a kép a koronázáskor feltűnt üstökös továbbmetszésével és megerősítésével bővült. A kiegészítések minőségét vizsgálva megállapítható, hogy a bővítések nem jelentették mindig a kép korábbi minőségének javulását. Karolina Augustza portréján a bővítés olyan csekély mértékű, hogy annak minőséget módosító hatása nem értékelhető. A Farkas-portré második és harmadik állapotán a képből kinyúló, sikerületlen rajzú kéz lendületet vonalú rózsággal, illetve annak változatával egészült ki. A Károlyi-címer harmadik állapotán megjelent városkép – jóllehet nem tartalmaz újdonságot a többi látképes grafikához viszonyítva – felülmúlja e metszet korábbi állapotainak minőségét.

A bővülő, illetve átalakuló szövegrészek írásképeinek megváltozása több esetben nem értékelhető, illetve nehezen értelmezhető.[113] Több helyen sikerületlen a szöveg módosítása, jóllehet a metsző megpróbált alkalmazkodni a már meglévő részekhez. Ezek a módosítások rendszerint egy, a korábbihoz képest gyakorlatlanabb kéz beavatkozását tükrözik.[114] Néhány esetben megfigyelhető az is, hogy a rézlemez írás előtt durván megvonalazták, s erre egy korábban nem használt, egyenetlen, jobbra dőlő írás került.[115] A bővítést esetenként az alaplemez készítőjével azonos adottságokkal bíró kéz végezte, ilyenkor az írásképek nem változtak meg.[116] A legkritikább az olyan módosítás, amikor a felirat új része lendületesebb a korábinál, s az egyidejűleg kibővített képrész is sikerültebb a már meglévőnél.[117]

A szignált, s így minden valószínűség szerint megrendelésre készült, valamint a Berei Farkas Andrásnak tulajdonított grafikák közötti kapcsolat vizsgálata alapján többféle kölcsönhatás különíthető el. Schönmann Ottmárnak egy esetben szignálatlan grafika szolgált előképpül a másolat elkészítéséhez. Az így keletkezett új rézmetszet azonban gyöngébb az előképnél, s a szövegben hibás betűk találhatók.[118] További két metszet összevetése azt valószínűsíti, hogy a Szentszövetség uralkodóit diadalszerűen bemutató, Farkasfalvi Farkas József által szignált lap erősen lekopott lemezét utólag megcsonkították, s egy jóval tehetségtelebber kéz néhány részlet újrametszésével és újabb részletek rámetészésével, az eredeti lemezt több mint 50 %-kal átalakítva, lényegében új nyomólemezt hozott létre. Ez utóbbin a Szentszövetség uralkodói a felirat szerint Párizs felé igyekeznek.[119] A két, Farkasnak tulajdonított rézmetszetről másolt, gyenge minőségű, szignálatlan litográfia minden bizonnyal abból az előállító körből származik, ahol Farkas mozgott és dolgozott.[120]

Nem mellékes körülmény, hogy több grafikát utólag kézzel színezték. E munkafolyamat végzőire és a színezés tényére semmiféle adat nem utal sem a lapokon, sem Farkas életművében. Hat rézmetszet vagy metszetállapot

egyaránt ismert színezett és színezetlen változatban. Kilenc metszet, illetve metszetállapot csak színezett, huszonnégy kizárólag színezetlen formában maradt fenn.

Felvetődik a kérdés, van-e valamilyen egyedi sajátosság az önálló invenciót feltételező, illetve a konkrét céllal átalakított kompozíciókon. Néhány kép témája, így például a bilincsbé vert költő megjelenítése teljesen egyedinek mondható.[121] Formai sajátosság a végtagok és mozdulatok többnyire egyetlen rajza,[122] a látképek végéig redukált, leegyszerűsített megoldása,[123] valamint a sematikus és aránytalan képszerkezetek.[124] Egy-egy metszeten belül gyakran felismerhető a különböző képelemek eltérő szintű és minőségű kidolgozása.[125]

A grafikák további sajátossága a korabeli metszetek felirataihoz képest hosszú, rendszerint versbe szedett és önálló dedikációval kiegészített szöveges felirat. Több lap kizárólag metszett szövegből áll. A metszetek további csoportjában a szöveg által elfoglalt hely többszöröse a képének. A szövegek és képek együttes vizsgálata ráirányítja a figyelmet arra, hogy Farkas elképzelése szerint ezeknek a metszeteknek – egy önálló címlap és egy dedikációs lap leszámításával – egymástól és a nyomtatványoktól függetlenül, önállóan terjeszthető egységként, „újsággént” is funkcionálniuk kellett. Ez a sajátosság műfaji rokonságot teremt a grafikák és az illusztrált egylapos hírcímek, röplapok között.

Négy, csupán szöveget tartalmazó lapon és két csak képi részből álló, befejezetlen rézlemezzel készült levonaton [126] kívül sajátos kép-szöveg együtteseket metszetek a lemezekre, melyeket a későbbi változtatások sem módosítottak alapvetően. A képek és szövegek tudatos egymáshoz illesztése érintetlen maradt a változatokon is, s ebben jól érzékelhetően egyetlen személy elgondolása valósult meg. Ez az oka annak, hogy ezeket a lapokat – ha sajátos értelemben is – átgondolt, megszerkesztett egységekként lehet kezelni. Az ügyetlen vonalak, egyensúlyukat veszített betűk csupán a formát érintették, s nem hatottak a tartalomra. Gyakorlatlan kézre vall, hogy több levonaton láthatóak maradtak az előre megvonalazott sorok, melyek csak bizonyos számú levonat elkészítése után halványultak el.[127] Áttekintve a különböző funkciójú grafikák felhasználásának időbeli változását, az egylapos nyomtatványok mellett a címlapelőzők bizonyultak a leginkább időtállóknak. Ennek sajátossága, hogy egyaránt hozzerendelhették az egymással érintkező vagy közel azonos tartalmú nyomtatványokhoz, s önállóan is terjeszthették.[128] E lapok fele megrendelésre készült, szignált metszet, s viszonylag jó minőségük növelte a nyomtatványok eladhatóságát. Közülük kettőt önálló, egylapos nyomtatványként is számba lehetett venni.[129]

Korlátozott felhasználást tett lehetővé a kép nélküli metszett címlap és a díszcímlap, mivel az ismételt felhasználást behatárolta a nyomtatvány címének és megjelenési adatainak feltüntetése.[130] A két dedikációs lap közül az egyiket egyedisége miatt csak egyszer, a másikat a név feltüntetésével és név nélkül megjelölt személyek sorozata miatt Farkas terjesztési koncepciója értelmében szinte korlátlanul lehetett hasznosítani.[131]

Az egylapos metszetek és azok további állapotainak jelentős száma – mely az összes számba vett lap mintegy 80%-át teszi ki – lehetőséget teremtett Farkasnak úgynevezett kiadványpótló összeállítások megvalósítására. Egy Mátray Gábor által utólag egyberendezett kolligátum kivételével kizárja utólagos egybekötésüket a két, valószínűleg legkorábbi összeállítás változatlanul ismétlődő met-

szett címlapja a szabályos, 1829-es impresszummal.[132] Amikor ez a címlap elveszítette aktualitását, Farkas először dedikációs lappal, majd saját portréja „címlap” funkcióba emelésével helyettesítette. A „Lói Tanács Zabolázója [...]” kezdetű felirattal ellátott Farkas-portré összesen négy nyomtatványpótló kiadvány élén ismétlődik.[133]

Egy szerkezete és előállításmódja miatt különleges, feltevézelem szerint nyomtatott szöveget és egy lapos metszeteket egyaránt tartalmazó összeállítás közgyűjteményi leltárhány miatt nem kutatható.[134] Egy másikat, melynek valószínűleg új rézmetszetes címlapja volt *Örökös illatú rósák és virágok [...]* címmel, „2. kiadás” jelöléssel, Petrik Géza látott utoljára Széll Farkas magángyűjteményében.[135] Ezekben az összeállításokban az ábrázolások a fennmaradt leírás szerint néhány metszet kivételével ismétlődnek. A csupán egyetlen példányból ismert lapok arra figyelmeztetnek, hogy a katalogizált grafikák tovább gyarapodhatnak eddigi ismeretlen metszetekkel.

Kép és szó kapcsolata

Az eddigi vizsgálat ráirányítja a figyelmet a képek és a metszett szövegek szoros kapcsolatára, egymásra utaltságára. A képek kivétel nélkül valamilyen szinten megjelenítik a szövegeket, a szövegek pedig hatásosan kísérlik és értelmezik a képeket. A lapok mintegy felén a kép kisebb helyet foglal el a szövegnél, s a szöveg meghatározóbbnak tűnik fel az ábrázolásnál. Ez a sajátosság szinte magától értetődik, hiszen Farkas András elsősorban „írói” pályát kívánt befutni, s a képek alkalmazása egyáltalán nem jellemezte az írói életút első szakaszát.

Mint említettem, a lapokon megvalósított kép-szöveg kapcsolat több esetben párhuzamba állítható az illusztrált egyleveles hírlevelek, röplapok formai sajátosságaival. Egy-egy lap az önálló kiadvány igényével lépett fel, s a rajta megjelentetett kép és szöveg együtt zárt egységet alkot. A 19. század első felében megszokott beállítású portréábrázolások kiegészítve az ábrázolt személyhez kötődő esemény leírásával vagy a személy verses bemutatásával önálló információt hordozó kiadványokká léptek elő. Ennek megfelelően például Karolina Augusztia derékképe a vállára helyezett magyar Szentkoronával, s mellette ábrázolt üstökössel és a metszett szövegrésszel egyszerre dokumentálja az 1825-ös királyné koronázást, tudósít annak természeti kísérőjelenségéről, s bemutatja a királyné alakját.[136]

A szöveges részek rendszerint Farkas korábban megjelent nyomtatványaiból származnak, azok átalakított részletei, legtöbbször a versekből kiemelt önidézetek. A korábban könyvcenzorként működő Madarassy Ferencet egri kanonokként köszöntő rézmetszet tréfát és ironiát sem nélkülöző verses köszöntője például részlet egy 1826-ban Vácon impresszum nélkül megjelent nyomtatvány Madarassyról szóló verséből.[137]

Az 1826 után divatossá vált lóversenyek és a hozzájuk kapcsolódó hírek ösztönözhatték Farkast, hogy a „ló-futtatás”-okról készített tudósításokhoz, híradásokhoz hasonlóan, a rá jellemző kép-szöveg kompozícióban megörökítse a Hazafi Díjat elnyerő Károlyi Györgyöt. A rézmetszet felső negyedében három, monogrammal jelölt, magyaros öltözetű vágató lovas sematikus alakja látható. A felirat szerint gróf Széchenyi után gróf Nádasdy lovagol, s őket követi – a lap háromnegyed részét betöltő vers akrosztichonja által is kiemelt – gróf Károlyi György alakja.

A képelhelyezés, a páros rímű tizenkettesekből álló versszöveg és az akrosztichon elrendezése egyaránt a Károlyi ábrázoló, balról jobbra igyekvő lovasra irányítja a figyelmet. A vers első hat sora a Károlyi családról, a második hat a metszet készítését közvetlenül kiváltó eseményről tudósít. A második rész szerint a jó hazafiság ismertetőjegye a jó lovak nevelése, s hogy „Tavaly Györgynek hogy ön nevelése futott / Öröm tapsolás közt Hazafi Díj jutott”. A két utolsó sor együttesen köszönti és dicséri a három lovast, akik „[...] szép Hazánk Reményi”.[138]

A Hazafi Díjat első ízben 1829. május 27-én osztották ki a pesti lóversenyen, s azt az egykorú tudósítások szerint Károlyi György Cora nevű, négy esztendő, maga nevelte kancája nyerte.[139] Valószínűleg ezt az eseményt dokumentálja az eszerint 1830-ban készült, gondosan szerkesztett, a kép és szöveg adottságait egyaránt kihasználó rézmetszet. A közvéleményt egykorúan érdeklő esemény gyors recepciója a sokszorosított grafikában bizonyítja Farkas információ-érzékenységet és találekönységet.

Több rézmetszet szöveganyaga tükrözi Farkas irodalmi igényét, melyet szerény tehetsége miatt csak részben, illetve szegényesen tudott megvalósítani. A két állapotban fennmaradt József-napi köszöntő páros rímű tizenkettesekben írt versezete például a metszet képi részén ábrázolt virágokra irányítja a figyelmet. Az első négy sor a Farkas több munkájából jól ismert természeti képre épül:

„JÓSEF mint egy kultsal a Tavaszt kinyitja
A Természet fű fa virágot újítja.
És mint egy Királyi Menyaszszyonyt illeti,
Pásit szín Köntösbe azt felöltözteti.”[140]

Nem eldönthető, hogy az idézett rész Farkas Debrecenben elsajátított irodalmi ismereteiből vagy Csokonai Vitéz Mihály tavasz-verseiből táplálkozott. A szuggesztív természeti kép felidézi például Csokonai *A szépség leánya* című versének ide kapcsolható sorait („A szerelmes fűzfák hús alját mellette / Kellemes zöld pázsit-bárony terítette,”).[141]

A grafikákon megjelenő kép-szöveg kapcsolatok átgondoltságát mutatja a minden valószínűség szerint Farkas utolsó metszetes vállalkozásai közé tartozó, „Bút súvétele [!] a Poétának az Író tollától” feliratú lap. Itt a képi ábrázolás csaknem felét foglalja el a metszet felületének, s rajta Farkas András látható, a személyére emlékező irodalom által is megörökített, jellegzetes öltözékben. Az aránytalanul nagyméretű virágok között, stilizált természeti környezetben álló költő egy vékony törzsű szomorúfűz felé nyújtja a kezében tartott hegedűt. Rózsa György megállapítása szerint az ábrázolás érzelmi tartalma feledtetni a rajz hibáit. A kép itt is pontosan követi az alája metszett verszet fő mondanivalóját:

„Mig éltek a bölts Cézárok,
Addig Királyok, Császárok.
Poétákkal barátokoztak;
De ma rájuk unat koztak.
Nem kell már ma az okosság!
Csak a Módi, és pajkosság.
Nem kell módi Helenában!
A Számkivetett Hazában.
Igy – ha nints tekintet ma a Poétákra!

»Hegedűm függesztem szomorú Fűzfákra.«.[142]

A verszet több, Farkas különböző nyomtatványaiból ismert szövegrészéből tevődik össze. Az első négy sor *A mecénás és a poéta [...]* című, különböző hosszúságú változatokban megjelent munkából való.[143] Az ezt követő két sor a *Módi vagy Mostani viselet* című, több változatban

ismert versből, (pl. *Farsangi musika*)[144] majd az ezt követő két – ugyancsak sokszor variált – sor Farkas Napóleonnól szóló, számos nyomtatványának valamelyikéből származik. Az utolsó két sor minden valószínűség szerint az 1822-ben megjelent *Helikoni virágok* két verssorának módosításával keletkezett.[145] A vers szövegében az N betűt kétszer is ügyetlenül, fordított alakban metszték. A vers az életmű és az életrajz ismeretében viszonylag egyszerű, némileg ironikus jelentést hordoz: a költőnek elfogytak a mecénásai, már nincs pénze művei megjelenítésére, ezért kénytelen elköszönni író tollától.

A vers szövegkörnyezetéből kiragadott két utolsó sora ösztönözte Papp Júliát a 137. zsolttár „hazai irodalmi és képzőművészeti recepciójára”-nak vizsgálatára.[146] Mivel tanulmánya nem érintette Farkas irodalmi működését, a következőkben röviden bemutatom a zsolttár szerepét és jelentésváltozatait az életműben. A versek egyik visszatérő, változó jelentéstartalmú toposza a 137. zsolttárra utaló részlet. A zsolttárt a költő református pap nagyapjától vagy Debrecenben tanult apjától is hallhatta, s az sem kizárt, hogy debreceni tanulmányi idejében figyelt fel a szövegre.[147] A zsolttár irodalmi toposzképző szerepét ezenkívül megismerhette az általa a kor egyetlen igazi költőjeként méltatott egykori diáktárostól, Csokonai Vitéz Mihálytól is. A *Lantomtól bútsúvétel* című, Papp Júlia által is említett versen kívül a toposz megtalálható Csokonai más versében is, így például *A vitézkező Magyarokhoz* címűben:

„Trombita kell, Múzsám! Függesz d mirtusra erőtlen
Lantodat, a mellyel Rózsím kebelébe danoltál”[148]

Az idézetből érzékelhető az is, hogy a toposz „centruma” Csokonainál nem a fűzfára vagy bodzafára felakasztott hegedű vagy lant átköltött képe, hanem a hangszer által szimbolikusan jelzett irodalmi alkotás, itt a szerelmes versek írásának beszüntetése, „felfüggesztése”. A toposz Farkasnál ugyanebben a jelentéskörben, de az ősforrásra történő közvetlenebb utalással jelenik meg.

A felakasztott hangszer a nőtlen élettel járó szabadság elvesztésére utal például Amade László *A házasság által elveszett szabadságnak megsiratása* című versében.[149] A motívum az öröm kifejezésének eszközeként jelenik meg Batsányi János *A keszthelyi hajóra* című versében:

„Áldom, s dicsőítem én is! s örömet
Zengvén, homlokára függesztem versemet:”[150]

Farkas költészetére alapvetően jellemző az egyszer meglelt ötletek variálása, többszöri átformálása eltérő jelentésváltozatban. A 137. zsolttár sorainak átköltése része volt idézet használatának. Egyhelyütt önmagát ösztönözte vele a verselésre:

„Múzsám! Még lantodat ne függeszd a szegre!”[151]

Másutt egy Hegedűs nevű személy versebe foglalásához használta fel:

„Hegedűs Urat is méltó hogy tiszteljem!
Érdemeit a nagy Egekig emeljem!
De mint hogy most ő is ügyel az Országra,
Inkább hegedűjét függeszti fűzfákra.
Mint kik a Babilon fogságában ültek,
A nagy bánat miatt ott nem hegedültek.”[152]

Ugyanebben a műben az országot fenyegető háború felidézésekor is élt a toposz adta lehetőséggel, s azt két további ismert toposszal – „Magyarország gazdagsága” és „Magyarország a kereszténység védőbástyája” – kapcsolta össze:

„Édes Magyar Hazám! őseim Hony Hellye!
Téjjel, mézzel folyó Kanahán mezeje!

A Kereszténységnek Te erőss Kő-Fala!

[...]

Pán hízott ökrinek híres legelője!

[...]

Bár el-oszlana már háborunk fellege!

[...]

A Sion Leányi ne keseregnének!

Hogy vigan hangzana szájjokban az ének!”

A toposzhalmaz ugyanitt kiegészül a zsidó-magyar történelmi sorspárhuzam gondolatával: „Azért tétettünk ki e veszedelmeknek, / Mint Izraeliták sok ellenségeknek.”[153]

Farkas a számára oly emlékezetes „szegvári gyűlés”-ről, Grassalkovich III. Antal főispáni beiktatásáról írva a bibliaival ellentétes értelemben, a vidámság jellemzésére is alkalmazza a toposzt:

„Meg írtam azt másszor kik ott jelen vóltak,
Az asztal vólt osztva három nagy táblákra
Nem függesztették [!] ott hegedűt fűz-fákra
Sőt a lant, tzitera, Klarinét úgy zengett
Hogy a Palotának kő fala is zengett”[154]

Egy 1815-ben megjelent mű címlapjának hátoldalán a mottóban („A Sion Leányi ne hegedüljenek! / Gondolkodásimból hogy ki ne verjenek.”) és magában a műben („Ha vígadnak minden Ország Tartományi, / Ne keseregetek [!] ti Sion Leányi!”) is megjelenik a toposz.[155] Végül az 1822-ben Eperjesen kiadott *Helikoni virágok*ban a metszet feliratával azonos értelemben, kissé eltérő nyelvi változatban tűnik fel:

„Ha nints hát tekintet ma a Poétákra
Hegedűnket így tsak függeszszük fűz fákra
Poéta Virágim a Músák öröke
Hervadásra hajlott mint a Jónás töke”[156]

Az idézett szövegek meggyőzően bizonyítják, hogy a 137. zsolttárra történő utalás számos változatban és értelemezésben megtalálható Farkas András verseiben. Mindezt valószínűsíti, hogy a motívumot és annak képi ábrázolását nem a képzőművészeti, hanem az irodalmi hagyományból – akár magából a zsolttárból, akár Csokonai *Lantomtól bútsúvétel* című verséből vagy más irodalmi műből – merítette.

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a 137. zsolttár szuggesztív erejű képi ábrázolása megjelenik az európai képzőművészeti hagyományban, mindennek előtt a *Zsolttárok Könyve* illusztrált kiadásában. Így például Gottfried Rogg (1669–1742) augsburgi rézmetsző zsolttárillusztráció sorozatában, melynek vonatkozó lapján a Babilon vizeinél fogságban kesergő zsidók a folyóparti fűzfákra akasztják hárfáikat, illetve egy női alak a lantot.[157] A metszet elemeinek kompozicionális elrendezésében Farkas András a rá jellemző triviális egyszerűséggel önmagát és pénztelenségét állította középpontba, s azt az irodalmi toposzt ábrázolta vagy ábrázoltatta, melyet már több mint húsz éve használt verseiben.

Amikor szeretnénk kijelölni a „rézmetsző poéta” helyét a 19. század első harmadának magyarországi grafikortörténetében, több nyitott kérdéssel kell szembenéznünk. Ennek oka részben a vizsgált képanyag kevésbé kutatottsága, részben a korszak grafikortörténetét érintő megválaszolatlan kérdések sokasága. Így például a mai napig ismeretlen több, Pataky Dénes által számon tartott

és az anyagban új metszetekkel szereplő mester életművének számos részlete. Tisztázatlan az is, hogy művész volt-e, tudott-e metszeni Zadányi Vitéz, hogyan működött az általa létrehozott bécsi Árvák Intézete, s ki volt ennek az intézménynek a rézmetszője.

A magyarországi barokk képzőművészet utolsó szakaszának nyomaint őrző, a művészettörténet által meglehetősen elhanyagolt időszak egyik mesterkedő poétája, Berei Farkas András nem volt önálló alkotóművész. Írói világának egyik válságperiódusában, Zadányi Vitéz Józseffel történt megismerkedése után fordult a sokszorosított grafika felé. Valószínű, hogy amikor Zadányi Vitéznél lakott Bécsben, megismerkedett a rézmetszés legfontosabb technikai fogásaival. Itthon aztán rézmetszeteket készíttetett, foglalkoztatta Farkasfalvi Farkas Józsefet és Schönmann Ottmárt, s további, a lapokat nem szignáló, az említettek-nél kisebb tehetségű, megrendelésre dolgozó mestereket. Rajzolni valamilyen szinten biztosan tudott, s a rézlemez-átalakításának sokfélesége alapján feltételezhető, hogy elsősorban anyagi nehézségek ösztönözték a lemezek saját kezű módosítására, illetve módosíttatására, továbbá – tekintettel a két, eddig teljesen ismeretlen, minden bizonnyal általa szignált lapra – arra, hogy maga is megpróbáljon egészen egyszerű képeket és szövegeket metszeni.

A Farkas András írói világát illusztráló közel félszáz grafika kétharmad részét a szakirodalom eddig az említés szintjén sem ismerte. A felmerült kérdések egy részének tisztázatlansága és az attribúálási nehézségek miatt érdemesnek látszik bevezetni az egyidejűleg több személy közös munkájához köthető, részben anonim grafikakészítés fogalmát. E megközelítés értelmében a kataló-

gusban egy kivétellel kizárólag olyan művek találhatók, melyeknek tervezője, esetleg rajzolója Farkas András volt. A kivétel az 1803-ban címlapelőzékként megjelent rézmetszet, melyhez – mint említettem – a szerzőnek nem volt köze, a lap szerkezete, formája és tartalma nem kötődik a többi grafikához, s azt a Farkas fordítását megjelentető nyomda készíttethette.

A grafikák időrendbe állítása során jól elkülöníthetőnek bizonyultak a kézi rajzok, a Farkas megrendelésére készült szignált rézmetszetek és a minden valószínűség szerint az ő emlékezetét őrző két szignálatlan litográfia. A legnagyobb csoportot a Farkas Andrásnak tulajdonított, több példányból ismert és a példányból ismeretlen, Farkas saját munkáinak említései alapján feltételezett, attribúálhatatlan rézmetszetek alkotják. Ezt a csoportosítást elsősorban az a már jelzett körülmény indokolja, hogy mindezek a grafikák nem jöttek volna létre Farkas András irodalmi tevékenysége és szerzői instrukciói nélkül.

A számba vett lapokat egyedül a „rézmetsző poéta” sajátos invenciója tartja össze. E grafikáknak – éppúgy, mint sok más, közepes vagy alacsonyabb kvalitású 18–19. századi rézmetszetnek – nincs stílusa, túlnyomó többségük nem köthető a korszak ismert mestereihez. Egy-egy rézlemezen érezhetően több kéz is dolgozott, s a levonatok tanúsága szerint végsőig kihasznált lemezek „formálói” ma még nem minden esetben választhatók szét egymástól. Ennek ellenére ezek a grafikák is hozzátartoznak a magyarországi késő barokk képzőművészeti hagyomány 19. század első harmadában megfigyelhető továbbéléséhez.

Knapp Éva

JEGYZETEK

1 *Mátray Gábor*: Rövid jegyzemények Farkas András életíráthoz. 1869. In: A Hód vize partján született Holdmezei Berei Farkas András népköltész arcképe és kisebb versezetei. H. n. [1829 körül]. OSzK K. Quart. H. 2693, 1–2. f.

2 *Szinyei József*: Magyar írók élete és munkái. III. Budapest 1894, 139–146.

3 *Pataky Dénes*: A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig. Budapest 1951. 276, Ismeretlenek, XIX. század, 71., 72. sz.: a Pataky által az 1820 körüli időre datált portré két változata, 76. sz.: Felsőbüki Nagy Pál portréja.

4 *Tóth Béla*: A debreceni rézmetsző diákok. Budapest 1976; *Rózsa György*; *Tóth Béla*: A debreceni rézmetsző diákok. Budapest, 1976. Magyar Helikon. Művészettörténeti Értesítő XXVII. 1978, 106–109.

5 *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Katalógus. Szerk. *Galavics Géza, Szabolcsi Hedvig*. Budapest 1980, 229 (tévesen megadott jelzettel), 70. tábla.

6 *Tóth Béla*: Csokonai Tsikorgójának modellje: Farkas András vándorpoéta. Múzeumi Kurir 46. 1984, 3–13.

7 *Papp Júlia*: „...Hegedűm függesztem szomorú Fűzfákra...” Adatok a 137. zsoltár hazai irodalmi és képzőművészeti recepciójához. *Ars Hungarica* XXIX. 2001, 65–74.

8 Ld. a tanulmányhoz tartozó Rajzok, rézmetszetek, litográfiai katalógusát. A hivatkozás a katalógusban szereplő grafikákra a továbbiakban a Kat. jelzéssel és a tételszámmal történik.

9 (*Farkas András*): A Hód mező Vásárhelyi Betsülletes Tanátshoz intézett esedező Levele a belől írtnak, az ide zárt 12 Darab nyomtatványokkal ösze foglalva. H. n. (1808. október 7. előtt). Autográf kézirat. 4 f. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, IV.A.1001.b/Iratok Cs. 3b. sz. 102; Vö. *Szeremlei Samu*: Farkas András Hódmezővásárhely pusztulásáról. Irodalomtörténeti Közlemények 2. 1892, 398–400.

10 *Knapp Éva*: Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája. Kézirat.

11 „G. B. Versei és a testamentom meg tzáfolása. Az ifjú Gróf és Szeretője képeivel, az ára 1fl.” *Farkas András*: Patens a haza főpapjaihoz [...]. H. n. [1819]. [1]1r–2v. nr. 14; vö. még *Knapp*: Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája, i. m. (10. jegyzet).

12 Kat. B 21.

13 Kat. B 2.

14 Vö. *Knapp Éva*: Popularitás és literátusság között: Berei Farkas András, a vándorpoéta és könyvárus. Könyv és könyvtár 25. 2003, megjelenés alatt.

15 *Pázmány Péter*: Isteni Igasságra vezérleo Kalauz. Posen 1613, 221; *Keserüi Dajka János–Geleji Katona István*: Az keresztényi üdvözítő hitnek egy nyomban jaro igassagahoz inteztetett [...] öreg gradual [...]. Gyulafehérvár 1636, ajánló levél; *Mesterkedők*. Antológia. Szerk., bev., utószó Kovács Sándor Iván. Budapest 1999

16 *Knapp Éva*: „Kis Trója szült engem a Hóldnak mezején” Berei Farkas András életpályája (1770–1832). Kézirat

17 *Farkas András*, – – pokolbéli útazása [...], Pesten 1794 [Füsküti Landerer Mihály]; *Farkas András*, Páratlan és példát nem esmérő [...] szék építő gyűlés [...], Kolosvárat 1794 Ref. Kol. Bet; *Farkas András* (ford.): Elísa testamentoma [...]. Pozsony–Pest 1803 Füsküti Landerer Mihály; *Farkas András, Berei*, A miskóltzi gyűlés [...], [Kassa] 1810 [Füsküti Landerer Ferenc].

18 *Knapp Éva*: Egy fantom „vándornomdász” a XVIII–XIX. század fordulóján: Berei Farkas András kiadói és terjesztői tevékenysége, I–II. Magyar Könyvszemle 119. 2003, 18–41, 149–165.

19 *Knapp*: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet); vö. még *Knapp*: Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája, i. m. (10. jegyzet).

20 A kollégium diákjai és professzorai, 1552–1844, Debrecen, A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár

- (TtREL) II.28.e.1. 207; A kollégium diákjai és professzorai, 1552–1844, Debrecen, A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (TtREL) II.28.e.1. 207; vö. Tóth: Csokonai Tsikorgójának [...], i. m. (6. jegyzet) 3–5.
- 21 Tóth: A debreceni [...], i. m. (4. jegyzet).
- 22 Így mindenekelőtt az V, VI, IX, X, XI. tábla.
- 23 Farkas András, Berei: Pannónia öröme. Szegeden 1803 Nyomtat. Grün Orbán betűivel.
- 24 Vedres megörökítette, hogy 1799–1820 között a rajziskolának 2329 tanulója volt, s az iskola épületét Illés Ágoston piarista szerzetes, „a Rajzoló Oskola legelső Professorának, és Fölkészítő-jének Rajzolatya szerént, Karats úr által [...] ki metzettem”. *Vedres István: A szegedi műzsák százados ünnepe.* Szeged (1820), 43–45; vö. Pataky i. m. (3. jegyzet) 151, nr. 58.
- 25 Farkas András, Berei: Pannónia öröme. Szegeden 1803 Nyomtat. Grün Orbán betűivel. Az Sz SK példányában a szerző bejegyzése az előzéklapon: „Tekintetes Vedres István Földmérő Urnak számára készítette a Könyv Szerző.”; tulajdonosi bejegyzés e példány címlapján: „Vedres sk.”.
- 26 Vedres i. m. (24. jegyzet) 23–24.
- 27 Kat. C 2.
- 28 „Mettz: Farkass” Kat. C3; „Mettzette Farkass Jo.” Kat. C4
- 29 [Farkas András]: Hazai tudósítás. Posonyban 1811 Karoly Gáspár Snischek betűivel. 7–8.
- 30 Farkas András, Berei: Diétai elmékedések. (Pozsony 1812) [Snischek Károly Gáspár]. 14.
- 31 Vö. pl. [Farkas András]: Hazai tudósítás. Posonyban 1811 Karoly Gáspár Snischek betűivel; Farkas András, Berei: Diétai elmékedések. (Pozsony 1812) [Snischek Károly Gáspár].
- 32 Kempelen Béla: Magyar nemes családok. XI. Budapest 1932, 124.
- 33 Farkas András, Berei: Örök illattal szagoskodó poétai virágok. [Pozsony 1812 Snischek Károly Gáspár], [1]6v.
- 34 Jelentés. H. n. é. n. ny. n. OSzK Knyt (Dobozos aprónyomatványok 40, 1800, 94. doboz)
- 35 Ld. pl. MTKcs 58.1799, 59.151, 58.647, 56.1161, 56.1162, 58.558, 59.153, 59.19, 58.1796, 59.152; vö. még: *Cennerné Wilhelmb Gizella – Rózsa György: A Magyar Történelmi Képcsarnok részlemezgyűjteménye.* Folia Archaeologica XI. 1959, 197–206, itt: 205.
- 36 Kazinczy Ferenc kéziratok anyagátéka. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár Tört. 2o 21b, Nr. 22; „Wien den 24. December 1802” Nr. 23.
- 37 Rózsa György: Czetter Sámuel (Egy magyar rézmetsző a 18–19. század fordulóján). A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség évkönyve 1952, 97–139, itt: 139.
- 38 Rózsa: Czetter [...], i. m. (37. jegyzet) Czetter Sámuel metszeteinek időrendi jegyzéke 117–135; Ld. a tanulmányhoz tartozó Rajzok, rézmetszetek, litográfiai katalógusát.
- 39 Knapp: Popularitás [...], i. m. (14. jegyzet).
- 40 Knapp: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet).
- 41 Pataky i. m. (3. jegyzet) 121; Ld. a tanulmányhoz tartozó Rajzok, rézmetszetek, litográfiai katalógusát.
- 42 Pataky i. m. (3. jegyzet) 219.
- 43 Kat. C 1.
- 44 Knapp: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet).
- 45 Pataky i. m. (3. jegyzet) 121.
- 46 Vedres i. m. (24. jegyzet) 45.
- 47 Kat. B 5.
- 48 A Farkas név végén kettőzött s-betűvel „Mettz: Farkass” – Kat. C 3.
- 49 Rózsa: Czetter [...], i. m. (37. jegyzet) 109.
- 50 Bár ő Pataky szerint Pesten a Kéz utcában lakott, s nem a „Waiznergassé”-ban. Pataky i. m. (3. jegyzet) 121. – Pl. Pesther Tageblatt 1841, 1152; Der Ungarn 1843. szept. 19. 18.
- 51 (Farkas András): Diéta [...]. [Vác 1826], [2]44v – [3]41r. Kat. C 4, C 5.
- 52 Kat. A 1.
- 53 Kat. B 6; Kat. B 27.
- 54 Ld. a tanulmányhoz tartozó Rajzok, rézmetszetek, litográfiai katalógusát.
- 55 Kat. A 1.
- 56 Kat. B 6. – 1825; Kat. B 27. – 1829
- 57 Kat. B 1–36.
- 58 Kat. B I–VI.
- 59 Kat. C 1–5.
- 60 Kat. C 2.
- 61 Kat. B 19. – 1829
- 62 Kat. D 1.
- 63 Kat. E 1–2.
- 64 [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. 6 levél (= 6 rézm. t.); [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. 8 levél (= 8 rézm. t.); [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, et R.H. Palatino, item Carolo Generalissimo, Antonio, et Ferdinando, coeterisque Austriacis, et S: Regni H. Principibus, item Eminentissimo D. Cardinali et P.Primati Alexandro de Rudna, et Excel. D. Ladislao Pirker, A. Episc. Agriensi Coeterisque Episcopis, et Comitibus, Baronibus, et Nobilibus Regni. Officiosa reflexio demisse praesentata. H. n. [1829]. 13 levél (= 14 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. (Pest 1829). 9 levél (= 9 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. (Pest 1829). 11 levél (= 11 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]. 10 levél (= 9 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1831]. „4 l.; [10] t.”; [Farkas András]: Örökös illatú rósák és virágok, melyeket nyújt a poéta szeretőinek XII. darabban, rósaszín kötetben, rézremetett képekkel, jobb rendbe szedvén, darabonként. 1. darab. 2. kiadás. Posonyban, és Vátzon é. n. ny. n. „3 levél, 32 lap és 12 levél – 80”.
- 65 [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. 6 levél (= 6 rézm. t.); [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. 8 levél (= 8 rézm. t.); [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, et R.H. Palatino, item Carolo Generalissimo, Antonio, et Ferdinando, coeterisque Austriacis, et S: Regni H. Principibus, item Eminentissimo D. Cardinali et P.Primati Alexandro de Rudna, et Excel. D. Ladislao Pirker, A. Episc. Agriensi Coeterisque Episcopis, et Comitibus, Baronibus, et Nobilibus Regni. Officiosa reflexio demisse praesentata. H. n. [1829]. 13 levél (= 14 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. (Pest 1829). 9 levél (= 9 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. (Pest 1829). 11 levél (= 11 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]. 10 levél (= 9 rézm. t.)
- 66 [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]. 10 levél (= 9 rézm. t.); [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1831]. „4 l.; [10] t.”; [Farkas András]: Örökös illatú rósák és virágok, melyeket nyújt a poéta szeretőinek XII. darabban, rósaszín kötetben, rézremetett képekkel, jobb rendbe szedvén, darabonként. 1. darab. 2. kiadás. Posonyban, és Vátzon é. n. ny. n. „3 levél, 32 lap és 12 levél – 80”. A csupán rézmetszetekből álló, a jelenleg érvényes könyvészeti szabály szerint nyomtatványoknak nem minősülő (egyetlen sornyi öntött betű felhasználásával előállított szöveget sem tartalmazó) kiadványokat a bibliográfiai nyomtatványként tartják számon, s címként a „Lói Tanács Zabolázója” szöveget adják meg.
- 67 [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. 6 levél (= 6 rézm. t.)
- 68 [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. 8 levél (= 8 rézm. t.)
- 69 Vö. 64. jegyzet
- 70 Kat. B 33–B 34.
- 71 Knapp: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet)
- 72 Farkas András, Berei, A láthatatlan látó-kép [...], H. n. 1815 ny. n., 23–24; Farkas András, Berei, Örök illatú poétai virágok [...], H. n. [1816] ny. n., B1v.

- 73 Vö. *Knapp*: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet)
- 74 Kat. B 7, B 17, B 28, B 30, B 35, B 36.
- 75 Kat. A 1, B 25, B 29, B 32, B 33, B 34.
- 76 Kat. B 2, B 12, B 31.
- 77 Kat. B 1, C 1, C 2, C 3, B 19, B 26.
- 78 Kat. B 3, C 5, B 9, B 10, B 15, B 27; illetve Kat. B 21, B 24, B 18/c
- 79 Kat. B 8, B 11, B 16, B 20 és B 26.
- 80 Kat. B 22, B 23.
- 81 Kat. B 5, B 14, B 13; Kat. B 6; Kat. B 4, C 4, B 18.
- 82 Kat. B 3, B 10, B 32.
- 83 Vö. *Rózsa*: Czetter [...], i. m. (37. jegyzet) 101–103; (*Farkas András*): Diéta [...]. [Vác 1826], [2]44v – [3]41r.
- 84 Kat. B 1, B 5/a, B 8/a, B 13, B 22/a, B 26, B 27, C 2/a, B 19, illetve Kat. B 9/b, B 11/b
- 85 Kat. B 1; *Szilágyi Sándor* (szerk.): A magyar nemzet története, VIII. Budapest 1898, 597, 624; vö. *Pataky* i. m. (3. jegyzet) 219; *Rózsa*: Tóth [...], i. m. (4. jegyzet) 106, 1. kép, 108; *Tóth*: Csokonai Tsikorgójának [...], i. m. (6. jegyzet) 13, 19. jegyzet.
- 86 Kat. B 5/a–b
- 87 Műtárgyleírás a MTKcs 7959-hez; *Rózsa*: Tóth [...], i. m. (4. jegyzet) 108.
- 88 MTKcs 2324
- 89 Kat. B 8, B 11, B 13, B 14, B 19, B 20
- 90 Kat. B 11; *Rózsa*: Tóth [...], i. m. (4. jegyzet) 109.
- 91 Kat. B 11, B 16/b, c
- 92 MTKcs. 3465
- 93 MTKcs 85.64: b. I. „Rupprecht gemalt und lith: in der Landtagssitzung 827 Preszburg [!]”
- 94 Vö. *Knapp*: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet).
- 95 Kat. B 13; *Rózsa*: Czetter [...], i. m. (37. jegyzet) 119 (1790/Nr.10).
- 96 Kat. B 5 – Kat. B 14
- 97 Kat. B 13, B 14; [*Farkas András*]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829. [6 levél (= 6 rézm. t.)] 4–5.
- 98 Kat. B 9, B 10, B 12, B 15, B 16, B 18, B 21, B 24, B 25, B 26, B 27, B 33, B 34.
- 99 Kat. B 18; *Metskerkedők* i. m. (15. jegyzet) 505.
- 100 Kat. B 18/c; MTKcs 7098.T., 58.653
- 101 Kat. B 25, B 33, B 34.
- 102 Kat. A 1.
- 103 Kat. B 4; vö. pl. *Knapp Éva*: Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században. Budapest 2003. Universitas (Historia Litteraria 14.)
- 104 Kat. B 22.
- 105 Kat. B 31; *Szinyei Farkas*: Helikoni virágok [...]. [Eperjes 1822], [2]4v.
- 106 Kat. B 18/a, b, c
- 107 A lemez módosításokra vonatkozó megjegyzéseket ld. a Kat. tételeinek megjegyzés részében.
- 108 Kat. B 18/b–B 18/c
- 109 Kat. B 16/a–B 16/b, c; „(Cardinalis Eminentiaja Ön ajánlásából.) / fietessel nyugott Haza Poétája.”: B 16/b, e szöveg átmetszéssel más betűtípusra alakított változata: B 16/c
- 110 Kat. B 16/b, B 16/c
- 111 Kat. B 25/a: 145 mm; Kat. B 25/b: 137 mm
- 112 Kat. B 8/a–B 8/b; B 16/a–B 16/b; B 16/b–B 16/c; B 18/b–B 18/c
- 113 Hely- és évmegjelölés: Kat. B 5/a–B 5/b; dedikáció: Kat. B 9/a–B 9/b; dedikáció: Kat. B 11/a–B 11/b
- 114 Körirat a portré két oldalán: Kat. B 8/a–B 8/b; név alatti titulus: Kat. B 11/b–B 116/c; szöveg-átalakítás, dedikáció: Kat. B 25/a–B 25/b
- 115 Kat. B 16/b–B 16/c
- 116 Dedikáció fölött egy új sor: Kat. B 22/a–B 22/b
- 117 Kat. B 18/b–B 18/c
- 118 Kat. B 1, Kat. C 1.
- 119 Kat. C 2 – Kat. B 19.
- 120 Kat. E 1, E 2.
- 121 Kat. B 12.
- 122 Kat. B 2, B 4, B 6.
- 123 Kat. B 9, B 10, B 15.
- 124 Kat. B 29, B 32.
- 125 Pl. címer, a rózsák, a galambok és az épület között: Kat. B 3.
- 126 Kat. B 28, B 30, B 35, B 36, illetve Kat. B 18/a, B 34.
- 127 Kat. B 8/a–B 8/b, 10, 13, 16/a
- 128 Kat. B 1, B 2, B 4, B 5, C 1, C 2, C 3, C 5.
- 129 Kat. B 2, C 1.
- 130 Kat. B 7, B 6.
- 131 Kat. A 1; Kat. B 17: „[...] coeterisque Austriacis [...] et Comitibus, Baronibus, et Nobilibus Regni”
- 132 [*Farkas András*]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]; [*Farkas András*]: Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi, és Mánási köszöntő bilétek az Ország Négy Rendjeihez. Készült Posonban, és Bétsben 1829.
- 133 Ld. 64. jegyzet
- 134 [*Farkas András*]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1831]. „4 l.; [10] t.” – OSzK 627699
- 135 [*Farkas András*]: Örökös illatú rósák és virágok, mellyeket nyújt a poéta szeretőinek XII. darabban, rósaszin kötetben, rézremetzett képekkel, jobb rendbe szedvén, darabonként. 1. darab. 2. kiadás. Posonyban, és Vátzon é. n. ny. n.
- 136 Kat. B 8.
- 137 Kat. B 9; *Farkas András*: Diéta [...]. [Vác 1826]. []11v.
- 138 Előre szóló tudosítás a jövő 1828-ban tartandó ló-futtatásról, s arra meghívás. (Pest 1827 ny. n.); Híradás az e folyó 1828-nak tavaszán tartandó ló-futtatás elrendeléséről. (Pest 1828 ny. n.) – Kat. B 23.
- 139 Hasznos mulatságok 1829, I. félév, 329–330.
- 140 Kat. B 25.
- 141 *Csokonai Vitéz Mihály*: A szépség leánya. In: *Uő.*: Minden munkája. Szerk., jegyz. Vargha Balázs. Budapest 1973, 261–263.
- 142 Kat. B 31; *Rózsa*: Tóth [...], i. m. (4. jegyzet) 108, 6. kép, 109.
- 143 [*Farkas András*]: A mecénás és a poéta [...]. H. n. [1808 ?] ny. n.
- 144 *Farkas András, Berei*: Farsangi musika [...]. Posony 1812 [Snischek Károly Gáspár].
- 145 *Szinyei Farkas*: Helikoni virágok [...]. [Eperjes 1822]. [2]4v.
- 146 *Papp* i. m. (7. jegyzet)
- 147 *Knapp*: „Kis Trója [...]”, i. m. (16. jegyzet).
- 148 *Csokonai Vitéz Mihály*: Lantomtól bútsúvétel. In: *Uő.*: Összes művei. Költemények. 3. 1794–1796. Sajtó alá rend., jegyz. bev. Szilágyi Ferenc. Budapest 1992, 156–157, 748–755; *Uő.*: A vitézkedő Magyarokhoz. In: *Uő.*: Uott. 169–171, 799–806.
- 149 Amade László és Faludi Ferenc versei. Szerk. *Lator László*. Budapest 1996, 145–151.
- 150 *Batsányi János*: Összes költeményei. 3. kiadás. Szerk., előszó Debreczeni Attila. Budapest 1994, 90.
- 151 [*Farkas András*]: A mecénás és a poéta [...]. H. n. [1808 ?] ny. n., 11.
- 152 *Farkas András, Berei*: Diétai elmélkedések [...]. (Pozsony 1812) [Snischek Károly Gáspár], 12.
- 153 *Farkas András, Berei*: Diétai elmélkedések [...]. (Pozsony 1812) [Snischek Károly Gáspár], []3r, 5r.
- 154 *Farkas András, Berei*: Örök illattal szagoskoó poétai virágok [...]. [Pozsony 1812 Snischek Károly Gáspár], 21r.
- 155 *Farkas András, Berei*: A láthatatlan látó-kép [...]. H. n. 1815 ny. n. Mottó, 25.
- 156 *Szinyei Farkas*: Helikoni virágok [...]. [Eperjes 1822]. [2]4v. – Máig élő magyar közmondás: Szárad, mint a Jónás töke. Ugyancsak a 137. zsoltárból merített *Farkas* 1825-ben, amikor a következő párhuzamot építette be a Szentkoronáról szóló versébe: „Mint Hazájók sorsán sirván kesergének, / Kik a Babilóni Vizeknél ülének” [*Farkas András*]: Diéta [...]. [Vác 1826 Plöszl Lipót], A_{4v}-5r.
- 157 *Gottfried Rogg*: Psalm 137. 73 × 75 mm, Augsburg, 1700 körül

FÜGGELÉK

RAJZOK, RÉZMETSZETEK, LITOGRÁFIÁK KATALÓGUSA

A grafikák katalogizálása tizenkét adatsor (1. az ábrázolás címe, 2. felirat, 3. a további szöveges részek a teljesség igényével, 4. megjelenési forma, 5. datálás, 6. előállítási technika, 7. szignálás, 8. méret, 9. az ábrázolást tartalmazó forrás, 10. a leírás alapjául szolgáló példány(ok) lelőhelye, 11. megjegyzés, 12. irodalom) figyelembevételével történt. Mivel a szövegek minden esetben egyenrangúak a képrésszel, a metszetek verses és prózai feliratait teljes terjedelmükben, a „tipográfiai” sajátosságok jelzésével közlöm. Az időrendben közölt tételek datálásakor esetenként több évszámot is feltüntettem: a besorolást meghatározó datálást minden esetben a metszetet tartalmazó legkorábbi kiadvány megjelenéséhez kötöttem. Az első évszám mögött esetenként feltüntetett korábbi évszám közlését a metszet tartalmi értékelése tette lehetővé. Ennek magyarázatát a megjegyzés rovat tartalmazza a metszetállapotok elkülönítésének indoklásával, az előképek és az összevethető kompozíciók feltüntetésével együtt. A szakirodalmi említéseket minden leírás utolsó tételeként, időrendben vettem számba.

A) RAJZOK

1. *Repülő sas csőrében babérággal, karmai közt kibomló írástekerccsel, rajta koszorúba foglalt vers*
„Almásy József / nek jusson arany / alma! / A mi volt régenten / a Szépek jutalma. / Éllyen e Világban / számos esztendőket / A vas időkön túl / Szép arany Időket.”
Dedikációs lap – (1812) – színezett tollrajz – 175 × 100 mm
In: *Farkas András*: Diétai elmélkedések [...] (Pozsony 1812). Címlap előtti előzék.
DEK (138389)

A színezett tollrajzon a sas barna, a babérág és a koszorú zöld. Almásy János császári-királyi tanácsos, szeptemvir és Gömör vármegye főispánja 1810–1825 között.

B) FARKAS ANDRÁSNAK TULAJDONÍTOTT RÉZMETSZETEK

1. *A három szövetséges uralkodó (Sándor orosz cár, I. Ferenc császár, magyar király és III. Frigyes Vilmos porosz király) álló alakja*
„AL: I. F: I. F: W: III. Vivere Deo, et Patriae – Báro Fischer egri ersek ő excel-lentziaia költségen.”
Címlapelőzék – 1815 – színezett rézkarc – j. l. Berei Farkas mettzette Pesten – 155 × 108 mm
In: *Farkas András*: A Láthatatlan látó-kép [...] H. n. 1815 ny. n. Címlapelőzék.
OSzK (124153)

Báro Fischer István 1807-től volt egri ersek, meghalt 1822. VII. 4-én. Rózsa György szerint ez a lap Farkas András első datálható metszete. Tóth Béla megállapítása szerint a metszetet valószínűleg nem Farkas készítette, hanem az ő megrendelésére készült. Előkép (?) vagy hasonló kompozíció: A három szövetséges uralkodót ábrázoló körrajz, Ernst Lajos gyűjteményének példányáról közölte Szilágyi Sándor. Vö. még hasonló kompozíció C) *Farkas András megrendelésére készült rézmetszetek*, 1.
Irod.: vö. A180.I „15. Triumviri. Rézre metztett képpel 1 fl.”; *Szilágyi Sándor* (szerk.): A magyar nemzet története, VIII. Budapest 1898. 597, 624; vö. *Pataky* 219; *Rózsa* 106, 1. kép, 108; Tóth 13, 19. jegyzet.

2. *Mészáros György egri kanonok meggyilkolása*
„Groftsik, Nováki, Mészáros, Réti, / Mészáros György öreg Rendű mise / mondó Pap példátlan Halála — / Egerben mise alatt agyon ütöttett tsá- / kány fokossal Réti Jóska Papi / Uradalom Iro Deákja által. / — / Né féljetez azoktúl, a'kik á testet meg /

ölik; hanem a'ki mind a testet, mind / a Lelket a Gyehennára vetheti Szent / Máthé 10. Részé 28. v. / — / Igy fizetnek itt a jó-ért! / Halál halál bérral a Pap bérért.”

Címlapelőzék – 1819 – rézkarc – 175 × 110 mm

In: *Farkas András*: Vérrel festett koporsó [...] Vác 1819 Gottlieb Antal. Címlapelőzék.

OSzK (123143) BA

Önálló lap

OSzK Knyt (Any. é. n. 80)

A bibliai hely megjelölése pontos, de az idézett szövegrész nem teljes. Rózsa György szerint ez a szignálatlan lap Farkas András második datálható metszete, s tévesen a „gyilkosság Miskolcon” címen közölte az ábrázolást.

Irod.: *Holl* 67–68, 70–71; *Rózsa* 107, 2. kép, 108.

3. *A gödöllői Grassalkovich-kastély látképe*

„Gödöllői Palota Babiloni formára. / H. Grasalkovich H. Aszonyával, / Éljen Eszterházy Leopoldinával.”

Egylapos nyomtatvány – [1819] – rézmetszet, rézkarc – 150 × 100 mm

BTM KM (Építészeti Gyűjtemény 28511)

A lap hátoldalán kéziratos feljegyzés: „Humiliat ac Capile [!] Vestra / Memento Homo quia pulvis es / et in pulverem reverteris.” Korábbi datálásai az őrzőhely kartonján: 1793 [áthúzva], 1817. Varga Kálmán szerint a lap Grassalkovich III. Antal és Eszterházy Leopoldina házassági évfordulójára készült 1819-ben. A házasságkötés ideje: 1793. VII. 25.

Irod.: *Braun Róbert* (szerk.): Hungariae [...] – Magyarország vidékeinek, vármegyéinek, várainak és városainak történeti, földrajzi leírása és képei. Lantos Rt. 28. sz. könyvjegyzék. Budapest 1923, 126, nr. 2942; *Varga Kálmán*: A gödöllői kastély évszázadai. Budapest 2000, 66; vö. *Rózsa* 109.

4. *Heves vármegye címerének szimbolikus értelmezése*

„Nap Leánya / Hertzeg Eszterházy, Grasalkovich, Forgáts. / Más a Gróf, más a fa faradék, és forgáts, / Haza Tükörei Almásy, Halasy / Gosztony, kit szültek a Mátra, Havasi / Rottenstein, Tsoma, Taródy, és Elek / Ezeké Hevesben a sok nemes Telek, / Heves Vármegyének tizmere a mérték / Hol az igazságot a fontban meg mérték / Melyet fogkezében [!] a szép Nap Leánya / Kit tart tiszteletben Ég, Föld Tartományá / A Nap Koronája, a Hóld Zsámol széki / Ég Föld, tiszta szivből meg hodolnak néki / Bóldogság illy drága szép szüzet szeretni / Tsak alsó Köntöse szélit is illetni.”

Címlapelőzék – 1822 – színezett rézmetszet – 175 × 105 mm

In: *Farkas András*: Nap Leánya [...] H. n. 1822 ny. n. Címlapelőzék.

OSzK (140567coll.1.)

5/a II. József császár, magyar király lovas szobra Bécsben

„József császár / Fel. Josef Palatinusnak ajállnja Farkas András.”

Címlapelőzék – 1825 – színezett rézmetszet – 105 × 70 mm

In: *Farkas András*: József császár hoz [!] más Világra irt levél [...] Poson – Vátz 1825 ny. n. Címlapelőzék.

OSzK (140647)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. Rózsa György szerint ez a szignálatlan lap Farkas András harmadik datálható metszete, melynek előképe a szobrász Franz Zauner rajza alapján Jakob Merz által készített nagyméretű rézmetszet (MTKcs 7959). A metszetnek ezen kívül más előképei is lehettek, így például: 1. *Homage a sua majesté l'empereur devant la statue equestre de Joseph II. dans son inauguration solemnelle Vienne le 23. Novembre. Vienne 1807.* című aprónyomatvány J. G. Mansfeld által készített rézmetszetes címlapdíszé, melyen egy II. József emlékérem látható,

hátdoldalán a lovas szobor ábrázolásával; 2. j. l. „Viennae Austriae ap. J. G. Binz” szignálású, a szoborról készült rézmetszet alatt szedett szövegű felíratot tartalmazó lap (MTKcs 2324). Rózsa a metszetnek valószínűleg egyetlen példányát ismerte, állapotait nem különítette el.
Irod.: Rózsa 108.

5/b II. József császár, magyar király lovas szobra Bécsben
„József császár / Bétsben / Fel. Josef Palatinusnak / ajállnja Farkas András. 1825.”
Címlapelőzők – 1825 – színezett rézmetszet – 105 × 70 mm
In: Farkas András: József császár hoz [!] más Világra irt levél [...].
Poson – Vátz 1825 ny. n. Címlapelőzők.
FSzEK (Sz 2954)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota; a rámetsett szöveg bővebb az előzőnél.
Irod.: vö. Rózsa 108.

6. Két angyal által tartott Szentkorona, alatta csillag
„Dietai / és / korona versek / és az / üstökös tsillag / magyar-
rázataja / kiadá / Farkas András / Haza Túdósa Rósa Bajnok /
és a Vén Rósáné Bajnok társa. / Posonban 1825”
Díscímlap – 1825 – rézmetszet – l. k. Farkas sc. – 188 × 115 mm
(körülvágva)
In: Farkas András: *Diéta* [...]. [Vác 1826]. Díscímlap.
DEK (758126) Esztergom Arch (15435) FSzEK (Sz 3298:2) OSzK
(125162) SRKN (MM 127) Sz PK (15169)
BA

A szignálás eltér Farkasfalvi Farkas József ma ismert jelzéseitől.
Lehetséges, hogy a metszetet részben vagy egészen Farkas András készítette.

7. Kép nélküli rézmetszetes címszöveg
„Fejedelmi, Hérósi, / Emlék Oszlopi, és Mágnaói / köszöntő /
bilétek / az / Ország Négy Rendjeihez / Készült Posonban, / és
Bétsben. / 1829.”
Címlap – 1829 – rézmetszet – 105 × 70 mm
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek
[...]. Posonban, és Bétsben. 1829. Címlap.
BA
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek
[...]. Posonban, és Bétsben. 1829. Címlap.
FSzEK (Sz 3159 – az előző összeállítástól eltérő tartalommal)

Nyomatványpótlásra készült, kiadvánnyá szerkesztett rézmetszetek címlapja.

8/a Karolina Augusztia magyar királyné derékképe
„Carolina Augusta coronata. / 1825. / (cui stella Cometa in gau-
dium apparuit.) / Legfőbb Véd Asszonya a Tsillagos Rendnek! /
Ország fő Rendjei kinek itt örvendnek. / Koronád fényétől Ha-
zánk szerelme ég; / Mint kilentz Karokkal fénylő tsillagos Ég. /
Cels. P. Nicolai Eszterházy Patrocínio.”
Egylapos nyomtatvány – 1829 (1825 ?) – pontozó modorú réz-
metszet – 110 × 94 mm
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek
[...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 2.
BA
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek
[...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 2.
FSzEK (Sz 3159 – az előző összeállítástól eltérő tartalommal)
Önálló lap
MTKcs (7142)

A metszetet mecénáló Esterházy (Fényes) Miklós tudomány- és művészetpártoló tevékenysége közismert († 1833. XI. 24.). A rézmetszet ma ismert 1. állapota. Rózsa György szerint előképe („mintája”) „Ehrenreich rézmetszete” (Ehrenreich Sándor Ádám I. Ferenc császár feleségéről Stiller rajza után készített rézmetszetét ld.: MTKcs 56.1077).
Irod.: Rózsa 109.

8/b Karolina Augusztia magyar királyné derékképe
„Hogy az Ég is tsinált Illuminációt / Jele: hogy kedvelte a
Coronatiót. **** / Carolina Augusta coronata. / 1825. / (cui stella
Cometa in gaudium apparuit.) / Legfőbb Véd Asszonya a
Tsillagos Rendnek! / Ország fő Rendjei kinek itt örvendnek. /
Koronád fényétől Hazánk szerelme ég; / Mint kilentz Karok-
kal fénylő tsillagos Ég. / Cels. P. Nicolai Eszterházy Patrocínio.”
Egylapos nyomtatvány – (1829; 1825 ?) – pontozó modorú réz-
metszet – 110 × 94 mm
In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 14.
BLL (Hung. I. a. 69.)
In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 3.
FSzEK (09/3929)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota, a portré két oldalán körirattal.
Irod.: Rózsa 109.

9/a A bécsi Stephansdom és a Karlskirche sematikus ábrázolása között felhőn lebegő püspöksüveg
„Császári K. T. / és Bétsi Referend. / M. Madarasy Ferentz /
Püspöksüvege köszöntése. / Librorum Censorbúl Egri Kanonok
lett, / Igy a Püspökséghez Kis egér útát tett. / A Császár Mada-
ra még Bétsben is ritka, / Mint más kis madárnak kell nagyobb
kalitka / Még annál is ritkább madár a Péllickán; / Nem mind
Napoleon a ki lett Corsikán! / S nem minden Pap főre illik Püs-
pöksüveg! / A Püspök is ember – töredékeny üveg. / Se minden
kis Papból vál nagy Madarasy / A kit Béts nagyra szült s a Mátra
Havasi.”
Egylapos nyomtatvány – (1829; 1814?) – színezett rézmetszet –
107 × 88 mm
In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. (Pest 1829). 7.
FSzEK (B811/1/182?)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. Madarassy Ferenc 1814–1827 között volt egri kanonok. A lehetséges előképek sokaságából csupán egyet emelek ki, Anton Leitner 19. század első felében készült lapját a bécsi Szent István dómról (MTKcs 55.1700). A kép alá metsett vers korábbi változatát ld. in: Farkas András: *Diéta* [...]. [Vác 1826]. []11v.

9/b A bécsi Stephansdom és a Karlskirche sematikus ábrázolása között felhőn lebegő püspöksüveg
„Császári K. T. / és Bétsi Referend. / M. Madarasy Ferentz /
Püspöksüvege köszöntése. / Librorum Censorbúl Egri Kanonok
lett, / Igy a Püspökséghez Kis egér útát tett. / A Császár Mada-
ra még Bétsben is ritka, / Mint más kis madárnak kell nagyobb
kalitka / Még annál is ritkább madár a Péllickán; / Nem mind
Napoleon a ki lett Corsikán! / S nem minden Pap főre illik Püs-
pöksüveg! / A Püspök is ember – töredékeny üveg. / Se minden
kis Papból vál nagy Madarasy / A kit Béts nagyra szült s a Mátra
Havasi. // Illust. D. Step. Sztankovits Epis. G. R. n. u. Patrocínio.”
Egylapos nyomtatvány – 1829 (1814?) – rézmetszet – 107 × 88 mm
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek
[...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 3.
BA

A rézmetszet ma ismert 2. állapota, a vers végén dedikációval.

10. Eger látképe
„Öreg Seminarium Spétz Joseph H. / Eger Wárosa. / Felső öri
Pirker László 'Fő Méltóság! ezen Zászló! / Alatt midőn bék-
isérnek' Heves kikiált Vezérnek / Velentzei Pátriárka 'Kit a ten-
ger méj víz árka / Mint kegyes Nőé Bárkáját: úgy őexcellentiáját /
Sebes árja elnemyelé' [!] Sőt magossan felemelé / Földváry
Úr, s Rottenstein ünnek vice kórmányain / Ezek át ölelték két
kinyílt karokkal / Mint Fő Kórmány Vezért a fényes Karokkal”
Egylapos nyomtatvány – 1829 – rézmetszet – 108 × 88 mm
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek
[...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 4.
BA

Pyrker János László 1821-től velencei pátriárka, 1827-től egri érsek, majd Heves vármegye főispánja volt († 1847. XII. 2.).

11/a Felsőbüki Nagy Pál derékképe és címere

„A jó Hazafiakhoz. / Qui fuit Romae, et Pontificem non vidit: nil vidit / Qui vidi tantum Virum, in una persona centum Viros vidi. / Felső Büki Nagy Pál. / Ész, pénz, jó Hazafi kell a Diétára! / Az Ország, és Király boldogítására. / A pénz változtatás hasznos e? vagy káros? / Mit szólt Büki Nagy Pál? Hallotta a Város / A Skála, és Cursus, kérdések kérdése! / A megfejtésével Diétánk elkése. / Régi sebet nem jó hamar gyógyítani / Mert hamar kiújúl: úgy szokták mondani, / ő Felsege úgy bánt az Ország dolgával / Azért késett úgy el az a Diétával.”

Egylapos nyomtatvány – (1829) – pontozó modorú rézmetszet – 140 × 95 mm
MTKcs (7203)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. Felsőbüki Nagy Pál az országgyűlési ellenzék egyik vezetőjeként az 1807. évi országgyűlésen tűnt fel. Rózsa a metszetnek egyetlen példányát ismerte (FSzEK 09/3929/4.), állapotait nem különítette el, s véleménye szerint a metszet előképe „Rupprecht litográfiája” (Johann Rupprecht, ld. MTKcs 85.64; 3465; 3464; 54.57; 3463; 54.56; 54.58). A MTKcs példányát a 19. század első felében élt ismeretlen magyar mester munkájaként vették számba.
Irod.: vö. Pataky 261, nr. 76; Rózsa 109.

11/b Felsőbüki Nagy Pál derékképe és címere

„A jó Hazafiakhoz. / Qui fuit Romae, et Pontificem non vidit: nil vidit / Qui vidi tantum Virum, in una persona centum Viros vidi. / Felső Büki Nagy Pál. / Ész, pénz, jó Hazafi kell a Diétára! / Az Ország, és Király boldogítására. / A pénz változtatás hasznos e? vagy káros? / Mit szólt Büki Nagy Pál? Hallotta a Város / A Skála, és Cursus, kérdések kérdése! / A megfejtésével Diétánk elkése. / Régi sebet nem jó hamar gyógyítani / Mert hamar kiújúl: úgy szokták mondani, / ő Felsege úgy bánt az Ország dolgával / Azért késett úgy el az a Diétával.”

Egylapos nyomtatvány – 1829 – pontozó modorú rézmetszet – 140 × 95 mm

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 5.

BA

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 3.

FSzEK (Sz 3159 – az előző összeállításától eltérő tartalommal)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota, a vers végén dedikációval. A metszetet mecénáló Batthyány Fülöp Vas vármegye örökös főispánja, a Magyar Tudományos Akadémia egyik alapító tagja 40 ezer forinttal.

11/c Felsőbüki Nagy Pál derékképe és címere

„A jó Hazafiakhoz. / Qui fuit Romae, et Pontificem non vidit: nil vidit / Qui vidi tantum Virum, in una persona centum Viros vidi. / Felső Büki Nagy Pál. / T. Sopron Várm. Insur. Fő Kapitán. 1797. / Ész, pénz, jó Hazafi kell a Diétára! / Az Ország, és Király boldogítására. / A pénz változtatás hasznos e? vagy káros? / Mit szólt Büki Nagy Pál? Hallotta a Város / A Skála, és Cursus, kérdések kérdése! / A megfejtésével Diétánk elkése. / Régi sebet nem jó hamar gyógyítani / Mert hamar kiújúl: úgy szokták mondani, / ő Felsege úgy bánt az Ország dolgával / Azért késett úgy el az a Diétával. / Cels. P. Phil. de Battyán Patrocinio.”

Egylapos nyomtatvány – (1829) – pontozó modorú rézmetszet – 140 × 95 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 12.

BLL (Hung. I. a. 69.)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1829]. 3.

FSzEK (09/3929)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]. 8.

OSzK K (Quart. Hung. 2693)

A rézmetszet ma ismert 3. állapota, a név alatt titulussal.

12. Farkas Andrást elfogják és bilincsebe verik Nagyharsányon, Diósgyőr, Miskolc és Nagyharsány látképeivel

„Posonba Diétára utazó Poéta. / Miskolcra indúl, és szökött katoná képeben a fogták N:Harsányon / Négy lovas Hintóban ül itt Brezovay / István: Szolga Biró, lassadnak lovai / Szökött katonának az engem gyaníta / Csabán túl az Ország útban meg állíta; / Nagy Harsányi Birák kezekbe adatott / Miskolcra a Törvény elébe hozatott / Várta hogy 24 forint úti markát / Szerentse Papagáj helyt szült neki szarkát”

Egylapos nyomtatvány – 1829 (1811?) – rézkarc és rézmetszet – 126 × 95 mm

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 6.

BA

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 8.

FSzEK (Sz 3159)

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 10.

BLL (Hung. I. a. 69.)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. (Pest 1829). 8.

FSzEK (B811/1/182?)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 10.

FSzEK (09/3929)

A versben említett országgyűlés valószínűleg az 1811. augusztus 29-én megnyitott pozsonyi diéta volt. Rózsa György felhívta a figyelmet az ábrázolás kettősségére, a városképek naivitása és a viselet-, valamint a kocsiábrázolás hitelessége közötti ellentétre.
Irod.: Rózsa 108, 5. kép, 109.

13. II. József császár, magyar király a koporsóban

„József Császár Koporsója / Beszél a koporsó melyben József fekszik / Boldog a ki korán megtérni igyekszik! / Hétszáz kilentzvenben volt Országos Gyűlés / Hosszú útát jelent a lóra felülés. / Hosszú Törvény szülhet hosszú hazugságot, / Mert szolgált arra alkalmatosságot; / Úgy a hosszú beszéd takar valóságot, / Azért akart József rövid Igazságot. / F. T. Dresmitzer József Úrnak nyújtom.”

Egylapos nyomtatvány – 1829 – rézkarc és rézmetszet – 70 × 105 mm (haránt)

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 4.

FSzEK (Sz 3159)

Önálló lap

BA

Feltételezhető előképe Czetter Sámuel: *II. József a ravatalon c. rézmetszetének középrésze*. Czetter metszete megjelent a *Hadi és más nevezetes történetek. Második szakasz*. Bécs 1790-ben, önálló lapként ld.: MTKcs 9663. II. József halotti ruhája itt – Czetter metszetétől eltérően – a Burg udvarán 1806-ban felállított lovas szobron viselt öltözetet – római tunika, rövid köpeny, szandál, fején babérokoszorú – másolja.

14. II. József lovas szobra Bécsben

„József kántárszárát fogja bal kezével / Az Ország Kormányát jelentí őrvével / Jobb Karját kinyújtván a nép óltalmára / Örvend azon Béts, és a szép Buda Vára / József alatt látánk népnek számlálását / Kimultával Ország és pénz változását / Gróff Vallis is kimult Financ Sessióbúl / Ki által 4. forint ment ki a zatskóbúl.”

Egylapos nyomtatvány – 1829 – színezett rézmetszet – 100 × 75 mm

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Posonban, és Bétsben. 1829. 5.

FSzEK (Sz 3159)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. (Pest 1829). 3.

FSzEK (B811/1/182?)

A Vallis család 1687-ben nyert magyar indigenatust. A téma eltérő megfogalmazású ábrázolása, mint az 1825-ben címlapelőzőként megjelent rézmetszet. Vö. Farkas András: József császár hoz [!] más Világra irt levél [...]. Poson – Vázt 1825 ny. n. Címlapelőzők.

15. Buda látképe

„Buda / Gróf Eszterházzal egy Urat szolgáltam / Budán; hogy Udvari Poétának áltam / Zemplén Vármegyének a lett Főispány; / Én Názó Poéta gyenge Tanítványa. / Meghala véletlen Sándor Leopoldom! / Siratom síromig; meg se újul Hóldom! / Nyújt Hertzeg Rudnay Sándor vigasztalást, / Kit fed Rósa színű Cardinális palást. / Mint Primás: kedvelvén Apolló Músáit / Wirtusfű Wirágból kötöm Wers Rósáit / Most terem belöllem pensió Poétát / Arról tudósítom Pesten a Diétát.”

Egylapos nyomtatvány – 1829 – színezett rézmetszet – 103 × 80 mm
In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Pósonban, és Bétsben. 1829. 6.

FSzEK (Sz 3159)

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 7.

BLL (Hung. I. a. 69.)

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. H. n. [1830]. 3.

OSzK K (Quart. Hung. 2693 – színezetlen, kék papíron)

Önálló lap, egy papírra nyomva Farkas András derékképével
MTKcs (58.2852 – 2003-ban már nem található)

Zemplén vármegye főispánja gróf Esterházy József volt.

Irod.: *Rózsa* 109.

16/a Farkas András derékképe

„Hódvизparton 1777ben szül. Farkas András / Lói Tanáts Zabolázója, Za- / bóltban egy Nemes Teleknek Örö- / kös Ura. A Hazában fizetés nélkül / Szolga. Rósa Bajnok, és a vén Rósáné / Bajnok társa. / Mint Poéta, Világ sepreje. Mint Ember / por, hamu, és földi férgetske. / 'Porrá lesz nem soká porból lett dög tested! / 'Rósa színre így a haloványt mért fested?”

Egylapos nyomtatvány – (1829; [1822?]) – pontozó modorú rézmetszet – 138 × 88 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. (Pest 1829). 1.

FSzEK (B811/1/182?)

Önálló lap

MTKcs (11091; 66.32 – 2003-ban nem található)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. A portré erőteljes, de már ráncokkal barázdált homlokú, ötven év körüli férfit ábrázol. Pataky Dénes szerint 1820 körül ismeretlen rézmetsző készítette. Rózsa György – aki „önarckép” felirattal közölte a rézmetszet 3. állapotát – az általa megadott jelzetek tanúsága szerint összekeverte a metszet állapotait. Összevethető a Farkas Andrással kapcsolatot tartó Farkasfalvi Farkas József Nagyváthy Jánosról (MTKcs 10251) és Kenderesi Mihályról (MTKcs 2624) készített pontozó modorú rézmetszeteivel, valamint a feltehetően Zadányi Vitéz Mihály által rézbe metszett Napóleon-portréval (MTKcs 58.1796).

Irod.: Pataky 261, nr. 72; *Rózsa* 109.

16/b Farkas András derékképe

„Hódvизparton 1777ben szül. Farkas András / Lói Tanáts Zabolázója, Za- / bóltban egy Nemes Teleknek Örö- / kös Ura. A Hazában fizetés nélkül / Szolga. Rósa Bajnok, és a vén Rósáné / Bajnok társa. / (Cardinális Eminentíája Ön ajánlásából.) / fizetéssel nyugott Haza Poétája.”

Egylapos nyomtatvány – 1829 [1822?] – pontozó modorú, részben színezett rézmetszet – 107 × 88 mm

In: [Farkas András]: Fejedelmi, Hérósi, [...] köszöntő / bilétek [...]. Pósonban, és Bétsben. 1829. 7.

FSzEK (Sz 3159)

Önálló lap, egy papírra nyomva Buda látképével

MTKcs (58.2852 – 2003-ban nem található)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota, az ovális keretből kinyúló, egy virágzó és három bimbós rózságot tartó kézzel. Az első állapothoz képest a rézlemez alsó részét levágták.

Irod.: Pataky 261, nr. 71, a képet közli 389; vö. *Rózsa* 109.

16/c Farkas András derékképe

„Hódvизparton 1777ben szül. Farkas András / Lói Tanáts Zabolázója, Za- / bóltban egy Nemes Teleknek Örö- / kös Ura. A Ha-

zaban fizetés nélkül / Szolga. Rósa Bajnok, és a vén Rósáné / Bajnok társa. / Cardinális Eminentíája Ön-ajánlásából / fizetéssel nyugott Haza Poétája.”

Egylapos nyomtatvány – 1829 [1822?] – pontozó modorú rézmetszet – 107 × 88 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 3.

BLL (Hung. I. a. 69.)

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 1.

FSzEK (09/3929)

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. H. n. [1830]. 1.

OSzK K (Quart. Hung. 2693 – kék papíron)

A rézmetszet ma ismert 3. állapota, az ovális keretből kinyúló, virágzó rózságot tartó kézzel. A 2. állapothoz képest a rózsza alakja és az utolsó két sor írásképe megváltozott.

Irod.: A portré első közlésével: Nagy-Zajtai *Zajtai István* [= Matók Béla], A feltámadt feleskei nótárius levelei. Napkelet 1857, 513; *Rózsa* 107, 3. kép, 109.

17. Dedikációs lap

„Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, / et R.H. Palatino, item Carolo Generalissimo, / Antonio, et Ferdinando, coeterisque / Austriacis, et S: Regni H. Principibus, / item Eminentissimo D. Cardinali et P.Primati / Alexandro de Rudna, et Excel. D. Ladislawo / Pirker, A. Episc. Agriensi Coeterisque Episcopis, / et Comitibus, Baronibus, et Nobilibus Regni. / Officiosa reflexio demisse praesentata.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet – 72 × 100 mm (haránt)

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. Címlapként az összeállítás külső borítójára ragasztva.

BLL (Hung. I. a. 69.)

18/a Károlyi család címere hadieszközökkel

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet, rézkarc – 60 × 105 mm (haránt, erősen körülvágva, valószínűleg felragasztva)

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 1.

BLL (Hung. I. a. 69.)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota, a következő metszet írás előtti példánya. Lehetséges kompozicionális előképe az a fejléc, melynek átrajzolt változatát a forrás megjelölése nélkül a *Mesterkedők. Antológia*. (Szerk. Kovács Sándor Iván). Budapest 1999, 505. oldalán közli. A címer összevethető a Károlyi család számos címer-ábrázolásával (pl. MTKcs 7098.T., 58.653), valamint a Károlyi család tagjairól készült rézmetszetek alatti címerképekkel (pl. Károlyi József 1803-ban Czetter Sámuel által pontozó modorban készített mellképe alatt ld. MTKcs 62; 56.999).

18/b Károlyi család címere hadieszközökkel

„Károly madár tart a jobb Körme közt szívet. / Ábráról Ország-hoz hódolt szívet – hívet. / Hajdan Rákótzai lón ez Ország pártfogója; / Károlyi Had Vezér rablántz áldozója, / István, Lajos, es György, testvér Atyafiak, / A Házában pedig legjobb Hazafiak. / István nyert Hymentől Páris aranyalmát, / Istentől nyerj hoszszú élet kints jutalmát!”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet, rézkarc – 117 × 93 mm
FSzEK (B811/1/18? – sárga papíron)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota, Berei Farkas András autográf javításával. Károlyi István első felesége Dillon Georgina volt, 1820. június végén házasodtak össze. Felesége halála (+ 1827. V. 3.) után 1831. I. 24-én gróf Esterházy Franciskát vette el. A vers alapján nem dönthető el, Farkas András melyik házasságra gondolt.

18/c Károlyi család címere hadieszközökkel, alatta Hódmezővásárhely látképével

„Hód mező Vásárhely / István, Lajos, es György, testvér Atyafiak, / A Házában pedig legjobb Hazafiak. / István nyert Hymentől Páris aranyalmát, / Istentől nyerj hoszszú élet kints jutalmát!”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet, rézkarc – 117 × 93 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 12.
BLL (Hung. I. a. 69.)

A rézmetszet ma ismert 3. állapota. A 2. állapothoz képest a szöveges rész módosult, a lemez középrészére a korábbi szöveg helyett Hódmezővásárhely látképét karcolták. A városkép összevethető a céh tanúbizonyosságleveleken ábrázolt városképekkel, így pl. Meyer Ágoston (1784–1820 között Pesten rézmetsző) rézmetszetes ábrázolásaival: MTKcs T 5974; 56.296.

19. A Szentszövetség uralkodói diadalszekéren vonulnak Párizs felé

„Páris / Az apám meghagyta még testamentomba / Míg nem harangoznak ne meny a templomba / Páris is felköté a nagy hírharangot; / De utóbb megnémült, és nem adott hangot / Páris is most látja hogy a Fábriában / Minő lenge vásznat szűnnek Corsicában / Ludovicának jut Páris helyett; Párma / Nints ott Napoleon! Nints Párisban lárma. / Exc. D. B. Jósika Gubernatoris Patrocinio.”

Egylapos nyomtatvány – [1829; 1822 után] – színezett rézmetszet, rézkarc – 106 × 105 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 4.

BLL (Hung. I. a. 69.)

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 7.
FSzEK (09/3929)

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. H. n. [1830]. 6.
OSzK K (Quart. Hung. 2693 – színezetlen, sárga papíron)

Rózsa György szerint előképe Farkasfalvi Farkass József hasonló témájú rézmetszete, amely Romuald Ceracchi kompozíciójára vezethető vissza. Vö. C) Farkas András megrendelésére készült rézmetszetek, 2. A rendelkezésre álló példányok (B 19) összetétele a Farkasfalvi Farkass Józseftől szignált, hasonló témájú lappal (C 2) felhívja a figyelmet arra, nem lehetetlen, hogy Farkasfalvi Farkass erősen lekopott és megcsontított lemezét ismét felhasználták (vö. pl. a diadalszekérbe fogott lovak és az álló uralkodók alakja).
Irod.: Rózsa 107, 4. kép, 109.

20. Attila hun uralkodó mellképe

„Attila 441 Rex / Attila 1400. eszt. előtt élt, már akkor virágzott a / M. Poëta. (:a Poëták ditséretére hozom elő :) / Egy Poëta tréfából testvér hűgával vétékzenen ha= / látra itélték, azon Attila is megnyugott, de megtud= / ván Secretáriussától, hogy a bűnös Poëta, a Póstát / vissza téríttette az Apellátával. Akkor mondta ezt / Attila: az Isten szava, Király végzése, másolhatat= /lan: én pedig meg másolom szavam egy Poëta / kedvéért. Fel töröm hát ez halál petsétjét, és az / élet petsétjét ütöm helyébe. Attila. (:L:S:) / Julius Cézár maga is Poëta vólt, — még is egy / Poëtának Királyi páltzát ajándékozott legfőbb / tisztelet jelül – így szólván: heu Poëta! Pro versi= / culis tuis quae tibi referam dona? ecce do tibi scep= / trum meum! Quis igitur o Moecenates honoratissimi! / quem Nomen Poëtarum puderet?”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet – 105 × 85 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 5.

BLL (Hung. I. a. 69.)

A szöveges rész változatát ld. pl.: [Farkas András]: Patens [...]. H. n. [1819]. 7–9. Több Attila-portréval összevethető, így pl. Paulus Jovius: *Elogia virorum bellici virtute illustrum*. Basiliae 1575, 15. (Tobias Stimmer fametszete); Wilhelm Schäfer / genandt Dilich: *Ungarische Chronica* [...]. Cassel 1606, 73; Richter 19. század első fele rézmetszetes Attila-mellképe (MTKcs 66.5). Feltételezhető előképe Stephanus Schönvisner: *Notitia Hungaria rei nummariae ab origine ad praesens tempus*. Budae 1801, Tab. I., Attila-érem előoldala az uralkodó portréjával és az „Attila Rex” körirattal.

21. Pesti vármegyeház sematikus képe, mellette fűzfá tövében koporsó három síró nővel

„Pest Vármegye háza, Czekeháza, és Báj! / Báj Judit sebe a Ha-

zának is fáj / Báj Ház! Legnagyobb baj Téged is ére! / Hogy nints Bártzay Pál Megyének al-Vezére / E koporsót le tört Zöldfa árnyékozza / Három Özvegyeknek mély gyászszát okozza / Hogy az – egy nem fuvó halál Széltől kidűlt / A Ház Fala, sőt talp kőve is megrendült / Jó Bártzy Pál bár most be zár e Sírverem / E jó fán még örök élet gyűmölts terem.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet – 95 × 85 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 6.

BLL (Hung. I. a. 69.)

Bártzay Pál 1820. V. 6-ától volt Pest vármegye alispánja, meghalt 1829. VII. 29-én; felesége Ludányi Bay Judit.

22/a A Királyi Tábla tagjai ovális asztal körül ülnek

„Méltóságos Királyi Tábla köszöntése / Királyi Személyes elhalt Jó Majlátunk! / Györgynek, György Fiában ifjú Atyát látunk. / Láng János Praelatus Haza drága Hive, / A szent Koronához hódol Nemes Szive. / Palugyay Imre Tábla Praelátusa! / Vajha lenne hamar Püspök Titulussa. / Báró Bedekovics Lajos Bártó! / Törvény, és Igazság utáiban járó. / Tábla Báró József Gróf Teleky Széki: / Van Királyi Táblán Király Biró Széki. / Bezeredy György Úr Al-Nádor Ispánya, / Az Ország Ügyében egy hasznos kormánya. / Végh Antal Úr végzé Ország Biróságát, / Választák helyében Gosztony Nagyságát. / Szentkirályi Urból hét személy teledi! / Zengjétek nagy Nevét Musák Szent Éneki! / Horgas szülte Kárász Miklós últ székében, / Örvend azon fű, fa, Csongrád Vármegyében. / Bartal György, és Bori, Borfői Itélő; / Jó Lászlóvszky József mind közjónak élő; / Stettner, Kováts, Beöthi, Matkovits, Szirmai; / Ti Földi Istenek mint Király Birái! / Nagyságtok érjenek sok Húsvét Napjait, a siron túl iganak Égi Nek= / tárt, halhatatlansagnak italát a Fel-támadásnak szent áldomását! / Palugyay Ref. Budae. Végh R. W. Bory R. W. Stetner C. R. V. D. Directore / Budae Consil. Fact. Nicol. Gosztony T. R. Assessor. / Celsiss. Principis Innocentii Odescalchy Patrocinio.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – színezett rézmetszet, rézkarc – 162 × 120 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanáts Zabolázója, [...]. (Pest 1829). 2.

FSzEK (B811/1/182?)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. Ifjabb Majláth György 1826–1831 között volt királyi személynök. A lapot mecénáló Odescalchi Ince (1778–1833) a királyné fő udvarmestere volt; 1808-ban 5 ezer forintot adományozott a Ludoviceára.

22/b A Királyi Tábla tagjai ovális asztal körül ülnek

„Méltóságos Királyi Tábla köszöntése. / Királyi Személyes elhalt Jó Majlátunk! / Györgynek, György Fiában ifjú Atyát látunk. / Láng János Praelatus Haza drága Hive, / A szent Koronához hódol Nemes Szive. / Palugyay Imre Tábla Praelátusa! / Vajha lenne hamar Püspök Titulussa. / Választák helyében Gosztony Nagyságát. / Szentkirályi Urból hét személy teledi! / Zengjétek nagy Nevét Musák Szent Éneki! / Horgas szülte Kárász Miklós últ székében, / Örvend azon fű, fa, Csongrád Vármegyében. / Bartal György, és Bori, Borfői Itélő; / Jó Lászlóvszky József mind közjónak élő; / Stettner, Kováts, Beöthi, Matkovits, Szirmai; / Ti Földi Istenek mint Király Birái! / Nagyságtok érjenek sok Húsvét Napjait, a siron túl iganak Égi Nek= / tárt, halhatatlansagnak italát a Fel-támadásnak szent áldomását! / Palugyay Ref. Budae. Végh R. W. Bory R. W. Stetner C. R. V. D. Directore / Budae Consil. fact. Nicol. Gosztony T. R. Assessor. / Vacante Officio Directórali M. D. Franc. [?] Luby de Benedekfalva electus. / Celsiss. Principis Innocentii Odescalchy Patrocinio.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet, rézkarc – 145 × 120 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 7.

BLL (Hung. I. a. 69.)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota. Minden valószínűség szerint ez a jelenleg ismert egyetlen levonat a szöveges rész közepén megsérült. Az 1. állapothoz képest a szövegrész a dedikáció előtti sorral bővült.

23. Három vágató lovas

„G. K. G. N. G. Sz. / Ki hat Század előtt jöttél Scythiából / Árpád Scytha vérből Hadvezér ágából / Római szokás volt pálya, s ló futtatás. / Ország Nagyat mezőn így őszve hivatás / Lógerben se nyugott lova, és fegyvere / Így fő Nemes Rangom Grófi Rangot nyere. / Vitéz alá leg jobb lovakat nevele / Jó Hazafiságnak ismertető jele. / Tavaly Györgynek hogy őn nevelése futott / Öröm tapsolás közt Hazafi Díj jutott, / Károly, Nádasdy, szép Hazánk Reményi / Szerentse fogadott fija Gróf Széchény.”

Egylapos nyomtatvány – [1829; 1830?] – rézmetszet, rézkarc – 115 × 95 mm

In: [Farkas András]: Serenissimis D.D.S. Coronae Principi, [...] praesentata. H. n. [1829]. 9, 11.

BLL (Hung. I. a. 69.)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] H. n. [1829]. 9. (színezett rézmetszet).

FSzEK (09/3929)

Önálló lap (színezetlen, sárga papíron)

FSzEK (B811/1/182?)

Magyarországon az első lóversenyt 1826-ban Pozsonyban tartották. Károlyi György „önnevelésű” lovaival többször is nyert díjat, így pl. Pesten 1829-ben. A Hazafi díjat első ízben 1829. május 27-én osztották ki a pesti lóversenyen, s Károlyi György négy esztendő, maga nevelte sárga színű, Cora nevű kancája nyerte. Hasznos mulatságok 1829. I. félév, 329–330.

24. Ferdinánd főherceg lovas képe Eperjes látképevel

„Ferdinánd nagy Vezér útaz Eperjesre, / Budárul s tsinálták útját egyenesre, / G: Szirmay Háznál volt a Fő Szállása / Más nap Nyárs Ardónak viszs indúlása / G. Keglevich Eva Semsey Jób párja / Szívesebb mint pompás vatsorára várja / Setét éttzak lett hogy elérte Ardót / Meghagyta: hogy Várta ne kiáltson vedót.”

Egylapos nyomtatvány – (1829; 1822?) – színezett rézmetszet, rézkarc – 98 × 67 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] (Pest 1829). 4. FSzEK (B811/1/182?)

Ferdinánd főherceg eperjesi utazását leírja: Szinyei Farkas: *Helikon virágok* [...].

[Eperjes 1822]. A nyomtatvány jelenleg ismert egyetlen példányához sem tartozik rézmetszet.

25/a Virágok – rózsza, szegfű, tulipán, gyöngyvirág, margaréta

„JÓSEF mint egy kultsal a Tavaszt kinyitja / A Természet fű fa virágot újítja. / És mint egy Királyi Menyaszszyont illeti, / Pásit szín Köntösbe azt felöltözteti. / A vig Tavasz terem mennyi Virágokat. ! Sándor! Jósef! Vegyen annyi áldásokat; / A Síron túl – lásson új Eget! Új Földet! / Az Örök Tavaszkor Kivirito zöldet.”

Egylapos nyomtatvány – (1829) – színezett rézmetszet, rézkarc – 145 × 94 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] (Pest 1829). 5. FSzEK (B811/1/182?)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. A virágábrázolások hasonlítanak Beregszászi Pál: *A szabad kézzel való rajzolás tudományának kezdete*. Debrecen 1823, XI. „réztáblájá”-n ábrázolt virágokra. Irod.: vö. Tóth Béla: A debreceni rézmetsző diákok. Budapest 1976, 60–61; *Rózsa* 109.

25/b Virágok – rózsza, szegfű, tulipán, gyöngyvirág, margaréta

„JÓSEF mint egy kultsal a Tavaszt kinyitja / A Természet fű fa virágot újítja. / És mint egy Királyi Menyaszszyont illeti, / Pásit szín Köntösbe azt felöltözteti. / A vig Tavasz terem mennyi Virágokat. ! Antal! Jósef! Vegyen annyi áldásokat; / A Síron túl – lásson új Eget! Új Földet! / Az Örök Tavaszkor Kivirito zöldet. / Örökös Fő Ispán Jász kunok Birája / S Mária Dorottya a Rósák Rósája / Poëta Virágot e Párnak kötözök / Mellyet Rósa vizzel Hajnalban öntözök. / (:Aurora Musis Amicos :)”

Egylapos nyomtatvány – (1829) – színezett rézmetszet, rézkarc – 137 × 94 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] H. n. [1829]. 5. FSzEK (09/3929)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] H. n. [1830]. 3. OSzK K (Quart. Hung. 2693 – színezetlen, kék papíron)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota. A lemezt megcsönkítették, magassága megrövidült, a szövegrész jelentősen hosszabb, mint az 1. állapotban. E József napi köszöntő József nádornak és harmadik feleségének, Mária Dorottyának készült. Irod.: vö. *Rózsa* 109, 7. kép.

26. III. Napóleon gyermekkori derékképe és Mária Lujza mellképe

„Napoleon Junior Maria Ludovica / Pax Optima Rerum / Napoleon Consors! Mundi rara Avis! / In undis marinis qua jactata Navis / In Paris – non nisi certamen, et arma / Videbas: ex Bello pacem parit Parma / O utinam staret nunc quoque amica / Quam fecit Patriae chara Ludovica. / N.K. Kállay Leó Nagyságának nyújtom.”

Egylapos nyomtatvány – (1829) – színezett, részben pontozó modorú rézmetszet, rézkarc – 107 × 105 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] (Pest 1829). 6.

FSzEK (B811/1/182?)

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] H. n. [1830]. 6.

OSzK K (Quart. Hung. 2693 – színezetlen, sárga papíron)

A lapot mecénáló Kállay Leó 1812-től volt ezredes. Összevethető Zadányi Vitéz Mihály bécsi Árvák Intézetében készült, hasonló témájú pontozó modorú metszeteivel, így pl. MTKcs 58.3608; 58.1801; 59.19; 58.3582; 58.3581; 56.1162.

27. Ismeretlen (Pest ?) város látképe

„Judex, Consul, Senatus / et / Centumviri. / Sub Praesidio III. D. / Alexandri Mérey / de Kapos Mérey / Commissarii Regii. / Pest. 5ta Jan. 1829.”

Egylapos nyomtatvány – (1829) – rézmetszet – j. l. F. B. – 75 × 68 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] (Pest 1829). 9.

FSzEK (B811/1/182?)

A szignálás feltehetően F[arkas] B[erei]-ként oldható fel. Mérey Sándor (1779–1848) mielőtt hivatali pályára lépett műkedvelő író és színész volt; 1822–1848 között királyi személynök, Somogy vármegye főispánja stb.

28. Kép nélküli rézmetszetes szöveg

„Palatinus Regni Hungariae, et Regni Poëta. Sua Serenitas, fama audita Mortis insperatae Poe- / tae, ast contrarium videns, sic me adlocuta est. – / Dominatio Vestra est ne uxoratus? / Uxorem non habeo nec vitae sociam adhuc legi- / timam; ducere possum, ast ductam alere, vestire, / possumne? Vel minus? Nova questio, Duce – / re possum quotidie, ast quotidianum (da nobis / hodie) quaerere ad duas partes, exarte Poetica pos- / sum ne? Vel minus? Questio questionis. Si / autem inprovisio ducerem, non aliter incederem: / quam qui coecum duxit, et uterque in foveam incidit.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet – 76 × 95 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...] H. n. [1829]. 2.

FSzEK (09/3929)

A József nádor és Farkas András közötti „párbeszéd” első változata 1807-ben látott nyomdafestéket (Farkas András: *A mecénás és a poëta* [...]. H. n. [1807]. 20.). Későbbi változata 1812-ben bukkant fel (Farkas András: *Örök illattal szagokodó poëtai virágok, mellyekkel kedveskedik szeretőinek*. [Pozsony 1812]. [1]6v). 1826-ban a Farkas András: *Diéta* [...]. c. munkájában ([Vác 1826], []22v) olvasható.

29. Virágok csökolózó galambpárral

„Magna Principissa Austriae Ductrix! / Miserorum Mater Auxiliatrix! / Chara Dorothea! Satis dolorosa! / Si – hac Rosa mea non sit odorosa! / Et Tu Flora DEA! Nec semper florescis / Quae in Paradiso Coelestino crescis. / * * * * * / Hermine! In Hortis sicut planta crescit; / Crescat usque! Ubi iam crescere nescit; / Thesaurum Gentis! Charum ut Adamas; / Si crescis ad magnum: quod nunc – tunc non amas / Amat Te Hermine! Hungaria tota. / Columbarum: instar quae dat pia vota.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – színezett rézmetszet, rézkarc – 118 × 95 mm
In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 6. FSzEK (09/3929)

A versben említett Hermine (Anhalt-Bernburg-Schaumburg hercegnő) József nádor második felesége (†1817. szeptember 14.), Dorothea (Dorottya Mária osztrák főhercegnő és magyar királyi hercegnő) pedig József nádor harmadik felesége. Dorottya Mária főhercegnő volt az első a Habsburg uralkodóház nő tagjai közül, aki szölt a magyar országgyűlés küldöttségéhez. A beszéd kéziratát Felsőbüki Nagy Pál indítványára a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezték el.

30. Kép nélküli rézmetszetes szöveg

„Napoleon / magyarázata / NAP / Mikor felkél a Nap bársonyos ágyából, / Kevélyen néz le az Ég Palotájából; / De ha komor az Ég el dugja ortzáját, / Mint számkivetett rab nem látja Hazáját. / O / Ó be kár volt menni az Orosz Hazába! / Országom s Koronám veszteni híjjába / LE / Le ment már az Égről Napoleon Napja! / Le tett koronáját a vissza se kapja. / ON / Az ön nehéz lábod nehéz úton futott, / Így Napoleon helyt néked az ön jutott / Leg fenébb Oroszlán felhagy a mérgével, / Mikor azt a vadász megfogja tőrével / A szelíd fa ágát hogy óltják vadfába? / Elbába tonólni menny az Oskolába.”

Egylapos nyomtatvány – [1829] – rézmetszet – 110 × 97 mm
In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 8. FSzEK (09/3929)

A vers részletei más összefüggésben és értelemben megjelentek pl.: Farkas András: *A szabad királyi Szeged Várossának [...] polgári őrző vitézi rendje [...]*. Szeged [1806]. A3–4.

31. Farkas András elbűsűzik az írói mesterségtől

„Bút súvétele [!] a Poétának az Író tollától. Mig éltek a bölts Cézárokok, / Addig Királyok, Császárok. / Poétákkal barátokoztak; / De ma rájok unat koztak, / Nem kell már ma az okosság! / Csak a Módi, és pajkosság. / Nem kell módi Helenában! / A Számkivetett Hazában. / „Így – ha nincs tekintet ma a Poétákra! / „Hegedűm függesztem szomorú Fűzfákra.”

Egylapos nyomtatvány – [1829; 1822?] – színezett rézmetszet, rézkarc – 125 × 95 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1829]. 11. FSzEK (09/3929)

A vers szövegében az N kétszer fordított alakban szerepel. A két utolsó sor tartalmi önidézés: „Ha nincs hát tekintet ma a Poétákra / Hegedűnket így tsak függeszszük fűz fákra” Szinyei Farkas: *Helikoni virágok [...]*. [Eperjes 1822]. [2]4v. A 137. zsolnárból származó bibliai idézet számos változatban, módosított formában megtalálható Farkas András verseiben; az írói ötletet, s annak képi ábrázolását Farkas itt valószínűleg nem a képzőművészeti hagyományból merítette. Rózsa György megállapítása szerint az ábrázolás érzelmi tartalma feledtetni a rajz hibáit.

Irod.: Rózsa 108, 6. kép, 109; Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus. Szerk. Galavics Géza, Szabolcsi Hedvig. Budapest 1979, 229 (tévesen megadott jelzettel), 70. tábla; Lukácsy 294; Papp Júlia: „...Hegedűm függesztem szomorú Fűzfákra...” Adatok a 137. zsolnárt hazai irodalmi és képzőművészeti recepciójához. *Ars Hungarica* 29. 2001, 1, 65–74.

32. *Felhőből kinyúló kéz szívet nyújt a koszorúban rózsát nyújtó kéznek* „K-iáltó szót (éjlenjelenjelen!) hálnak, / O-ly érdemest első Al-Ispánnak válnák, / V-árván-várt a Mágna, s Megye; Nemesége / Á-ron vett meg; s benned lett nagy nyeresége; / Csatára Hazáért nagy Öse el indult! / Csendes lón a Haza: onnét vissza forduló / György mint Szent György vitéz: ugy a nyertes; / Győzödelmes tsak az-ki elébb hartzola: / Emeltetvén első Al-Ispáni Széki. / Mágna, Nemes – Szívet, koszorút nyújt neki / Dubravitzky Simon Tiszti társa Ennek! / Ily Bírakkat nevel Sámuel Istennek! / „Buzgott a nemes szív érte. Víg lett hogy töljél el érte.”

Egylapos nyomtatvány – [1830] – rézmetszet – 106 × 86 mm
In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1830]. 4. OSzK (Quart. Hung. 2693 – kék papíron)

Dicskei Kovách György 1829. szeptember 30. és 1832. október 23. között volt Pest vármegye első alispánja. Hivatalát később (1836) a versben említett tisztársra, Dubravitzky Simon vette át.

33. Virágkoszorú tetején galambpár

„Új Estendő / Köszöntő Levél. / Halott van a háznál még se harangoznak / Az Idő, s a Rongok [!] szuntelen változnak / Ez napon egy öreg Vitezünk elhala / Haromszáz hatvanhat ütközetben vala. / Elni, vagy meghalni: A Természet dolga / Ki é Világon Úr, a másikon szolgál. / Lám az Égnek is volt egy pompás halotja / Az Atyának örök Szülőtte Áldotja. / A ki az Atyánál lett értünk Kezesünk / Annak halálában életet keresünk. / Megholt az esztendő el is temettet / E meghóltnak tsuda gyermeke született. / Egéséggel új esztendő nyóltzszászhamintzra / menén / Mint páros galambok Rósa fészket ülök. / Szerelmek gyümölsit míg lassan készülök / Ugy ifjakhoz illik a Rosát szeretni / És azt szép Hajnalon meleg agyba vetni. / Halál kapuja a venseg! A már nem élet tsak inség / Ugy a kissaszony is olyan múlt virág. / Kit a halál dongó az édes irt [?] király.”

Egylapos nyomtatvány – [1830] – színezett rézmetszet, rézkarc – 215 × 163 mm

In: [Farkas András]: Lói Tanács Zabolázója, [...]. H. n. [1830]. 9. OSzK (Quart. Hung. 2693)

Önálló lap

OSzK Knyt (Any. 1830. 4o – 200. doboz – színezés nélkül)

A metszés során több betűt eltévészettek (k—g, k—n), ezt átmetesszéssel javították. A vers részletei megtalálhatók Farkas több munkájában, így pl.: *Tekintetes Vas Vármegye dítsérete a vas hasznáról [...]*. H. n. [1827], *Új Esztendő köszöntés a Hazában*. H. n. [1827], *Új Esztendő Köszöntés*. H. n. [1828]. A képi és a szöveges rész nem egy kompozícióként készült, a szöveg utolsó három sora a kép módosításával, illetve a képre való rámetesszéssel jött létre. Lehetséges, hogy ez a példány a lemez egy korábbi – jelenleg ismeretlen – állapota módosításával jött létre. A virágábrázolások hasonlóan Beregszászi Pál: *A szabad kézzel való rajzolás tudományának kezdete*. Debrecen 1823, V, VI, IX, X, XI. „réztáblájá”-n ábrázolt virágokra. Az OSzK Knyt példányt egy papírlapra nyomták egy hasonló méretű és kompozíciójú, de nem fejezett virágkoszorúval (leírását ld. a következő tételben), úgy amint pl. a *Fejedelmi, Hérósi, Emlék Oszlopi [...]*. Poson – Béts 1829. c. nyomtatványpótló kiadvány rézmetszetes tábláit (félbehajtás után az egyik metszet []1r-ra, a másik []1v-ra kerül).

34. Befejezetlen virágkoszorú, csőrükben kis koszorút tartó galambpárral

Egylapos nyomtatvány – [1830] – rézmetszet – 215 × 163 mm

Önálló lap

OSzK Knyt (Any. 1830. 4o – 200. doboz – színezés nélkül)

A virágábrázolások hasonlóan Beregszászi Pál: *A szabad kézzel való rajzolás tudományának kezdete*. Debrecen 1823, V, VI, IX, X, XI. „réztáblájá”-n ábrázolt virágokra.

35. Kép nélküli rézmetszetes szöveg

„Ad Diaetam pro 8a Sept. 1830. convo / candi I. Regni Status! Et Ordines! / Sacratissima C. R. et A. Maiestas in Patentibus / suis, sicut in 1825. ex Italia Diaetam praescripsit: ita / in 8am Sept. A: C: continuationem Diaetae ordina- / re dignata est. Cum eo B. Promisso, quod damna per / Gallum causata rebonificare, vel medium rebonificati- / onis adinvenire, et sic Regni nostri, multis miseris o- / nerati; injuriati, gravamina amoveri facere, et ad meli- / orem statum viam parare, omnimode, totis viribus – / conaretur. / Ad hoc Suae Maiestatis planum, et propositum con- / sequendum duo media requiruntur, nempe: in puncto Conscriptio- nis Exmissorum ratio, et Statuum Con- / sensus: Inde Patriae solatium! Poëtis gaudium! / Nos Poëtae de hac re hilares cantilenas canimus / Moecenatibus in Civitatibus, et pagis, in campis, et / Sylvis, pro beneficiis Gratiosae collatis.

Egylapos nyomtatvány – [1830] – rézmetszet – 105 × 83 mm
Ónálló lap
OSzK Knyt (Any. 1830. 8o – 197. doboz)

36. *Kép nélküli rézmetszetes szöveg*
„De Moecenatibus autem 4. obser- / vanda: / Imo Ut sit illumi-
natus, scientiarum sa- / lutaris et moralis cultor: non autem ef- /
feminatus, brevis cogitationis. / 2do Liberalis. quare? Quia par-
cus, et avarus Poëtarum semper contrarius. / 3tio Possessionatus
quia Poëtae labori- / osi renumerationem expectant. – Ex / nihi-
lo, nil dat, qui non habet. / 4to Constans, Constantia decet
Virum: / inconstantia sequitur Mulierem. – / Ex praemissis
Magnates Majorum / Gentium (:qui olim apud Graecos Se- / mi
Dii vocabuntur): 40 [kézzel] fl. In bona / moneta. Nobiles 10
[kézzel] fl. In voluta, con- / ferre dignari hisce reflectuntur.”
Egylapos nyomtatvány – [1830] – rézmetszet – 105 × 70 mm
Ónálló lap
OSzK Knyt (Any. 1830. 8o – 197. doboz)

A levonaton Farkas András autográf javításai, illetve kiegészíté-
se: „~ 40 fl. Magnates. Nobiles 10 fl in voluta.” A szöveg össze-
vethető Farkas András mecénásokról kifejtett, többször módosít-
ott és kibővített véleményeivel. Ld. ehhez: *Knapp Éva*: Egy fan-
tom „vándornyomdász” a XVIII–XIX. század fordulóján: Berei
Farkas András kiadói és terjesztői tevékenysége. I. Magyar
Könyvszemle 119. 2003, 18–41, itt: 24–33.

PÉLDÁNYBÓL ISMERETLEN RÉZMETSZETEK

I. Két ismeretlen rézmetszet Farkas András: *Diétai elmélkedések*
[...]. (Pozsony 1812) c. munkájához.
1812

„Az egész Munka el-készül József napi Pesti Vásárra, két, rézre
mettett képekkel fog fel ékesíteni. A Póétai Virágok, és a Far-
sangi musika is hozzá fog köttetni [...]” Farkas András: *Diétai*
elmélkedések [...]. (Pozsony 1812). 15–16. – A jelenleg ismert pél-
dányok közül sem a jelzett három nyomtatványt egybekötve tar-
talmazóhoz, sem a három, egybekötés nélkül, önállóan számba
vetthez nem tartozik rézmetszet.

II. Ismeretlen rézmetszet Farkas András: *G* B**** S*** Koporsói*
Versei [...]. c., több kiadásban megjelent munkájához.
[1819]

„G. B. Versei és a testamentom meg tzáfolása. Az ifjú Gróf és
Szeretője képeivel, az ára 1fl.” A180/I. nr. 14.

III. Ismeretlen rézmetszet Szinyei Farkas: *A haza kétszer kötött,*
négyszer bomlott békesége [...]. Eperjes 1822 c. munkájához.
1822

Szinyei III 144 egy, „két színes réznyomattal” látott példányt írt
le. A mű tartalma alapján feltételezhető, hogy az egyik rézmet-
szet Ferdinánd főherceg eperjesi látogatásához, a másik II. József
bécsi réz lovas szobrához kapcsolódott.

IV. Ismeretlen rézmetszet Farkas András szerzői név nélkül
megjelent *Halál tüköre* [...]. Szeged 1825 c. munkájához.
1825

Az utolsó nyomtatott lapon olvasható *Tudositás* szerint „rézre
mettett képpel” jelent meg. A jelenleg ismert egyetlen példány-
ban nincs rézmetszet.

V. Tíz ismeretlen (?) rézmetszet a *Lói Tanács Zabolázója, Zabóltiban*
egy Nemes Teleknek Örökös Ura. A Hazában fizetés nélkül Szolga.
Rósa Bajnok, és a vén Rósáné Bajnok Társa. Cardinalis Emmentiája
Ön-ajánlásából fizetéssel nyugott Haza Poétája. H. n. [1831]. c. mun-
kában: „41.; [10] t.”

OSzK (627699 – a példány leltárihiány miatt 2002-ben már nem

volt kutatható. A katalógus szerint a megjelenési idő: „[1831]”; a
terjedelem: „4 l; [10] t.” Tartalomra utaló megjegyzés ugyanitt:
„Címlapon ónarckép, versek fölött kettő kivételével 1–1 rézmet-
szet.”)

VI. Ismeretlen számú ismeretlen (15?) rézmetszet az *Örökös illatú*
rósák és virágok, melyeket nyújt a poéta szeretőinek XII. darabban,
rószsán kötetben, rézremettett képekkel, jobb rendbe szedvén, dara-
bonként. 1. darab. 2. kiadás. Posonyban, és Vátzon é. n. c. munká-
ban: „3 levél, 32 lap és 12 levél – 8o”

Petrik IV. 39. leírása a Széll Farkas könyvtárában őrzött példány-
ról készült.

C) FARKAS ANDRÁS MEGRENDELÉSÉRE KÉSZÜLT RÉZMET- SZETEK

1. *A Szentszövetség uralkodói*

„AL. I. F. I. F. W. III. / Vivere. Deo! Et. Patriae! / N.M.B. Fisser
Egri érsék költségén. / Berei Farkas mettzette Pesten” [a két, alá-
húzással kiemelt n-betűt fordítva metszették.]

Címlapelőzék – [1815] – színezett rézkarc – j. l. Oth. Schönmann.
– 163 × 110 mmm

In: *Farkas, Andreas*: Victoria Parisiensis [...]. H. n. [1814]. Boríték-
cím elé utólag kötött rézm. t.

OSzK (124147)

In: [*Farkas András*]: Hárman vóltak a Szövetséges Fejedelmek
[...]. H. n. [1815 körül]. Autográf kézírathoz kötve.

FSzEK (Sz 2982)

Ónálló lap

BA

Előkép (?) vagy hasonló kompozíció: A három szövetséges ural-
kodót ábrázoló körrajz, Ernst Lajos gyűjteményének példányáról
közölte Szilágyi Sándor. Vö. még hasonló kompozíció B) *Farkas*
Andrásnak tulajdonított rézmetszetek, 1.

Irod.: A 180.I „15. Triumviri. Rézre mettzett képpel 1 fl.”; *Szilágyi*
Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*, VIII. Budapest 1898,
597, 624; vö. *Pataky* 219; *Rózsza* 108; *Tóth* 13, 19. jegyzet.

2/a *A Szentszövetség uralkodói diadalszekéren vonulnak*

„E Három erőt vett a Párisi Váron / Themis itt áldozik az Érdem
Óltáron / Békekesség zászlóját ki tette a Haza / Hogy el tűnt öröme
sokára jött Haza / Hogy már nem haragszik Eg Föld lett jó Barát
/ Meg itták az Égben Angyali poharát / Hogy a huszonháromat há-
rom meg előzte / És a győzhetetlen Oroszlánt meg győzte,
/ Győzdelmi kapuk nyilatok ezeknek! / E Három kis apró Földi
Isteneknek. / Celsissimi R. I. Principis / Antonii Grasalkovich / de
Hatvan et Gödöllő / In Monte Bolnoka prae-numeratis nummis.”
Címlapelőzék – [1822] – pontozó modorú színezett rézmetszet –
l. k. Mettzette Farkasfalvai Farkass Josef Szegeden – 170 × 120 mm
In: *Szinyei Farkas*: *A haza kétszer kötött, négyszer bomlott békes-
ége* [...]. Szeged [1822]. Boríték cím elé kötött rézm. t.
Sz SK (H.e.2638)

A rézmetszet ma ismert 1. állapota. Előkép: Romuald Ceracchi
kompozíciója (MTKcs 10.428). Vö. még hasonló kompozíció B) *Farkas*
Andrásnak tulajdonított rézmetszetek, 19. Rózsza a metszetnek
valószínűleg egyetlen példányát ismerte, állapotait nem különít-
tette el. Rózsza szerint a vonatkozó Farkas mű 1820-ban jelent meg.
Irod.: vö. *Rózsza* 109.

2/b *A Szentszövetség uralkodói diadalszekéren vonulnak*

„E Három erőt vett a Párisi Váron / Themis itt áldozik az Érdem
Óltáron / Békekesség zászlóját ki tette a Haza / Hogy el tűnt örö-
me sokára jött Haza / Hogy már nem haragszik Eg Föld lett jó
Barát / Meg itták az Égben Angyali poharát / Hogy a huszon-
háromat három meg előzte / És a győzhetetlen Oroszlánt meg
győzte, / Győzdelmi kapuk nyilatok ezeknek! / E Három kis
apró Földi Isteneknek. / Celsissimi R. I. Principis / Antonii
Grasalkovich / de Hatvan et Gödöllő / In Monte Bolnoka prae-
numeratis nummis.”

Címlapelőzők – [1822] – pontozó modorú színezett rézmetszet – l. k. Metztette Farkassalvai Farkass Josef Szegeden – 170 × 120 mm
In: *Szinyei Farkas: A haza kétszer kötött, négyszer bomlott békesége* [...]. Szeged [1822]. Borítékcím elé kötött első rézm. t. OSzK (140525)

A rézmetszet ma ismert 2. állapota; a metszett szöveg betűinek képe eltér az előzőtől, valószínűleg utánmetszették.
Irod.: vö. *Rózsa* 109.

2/c *A Szentoszövetség uralkodói diadalszekéren vonulnak*
„E Három erőt vett a Párisi Váron! / Themis itt áldozik az Érdem Oltáron. / Békeség zászlóját ki tette a Haza! / Hogy el tűnt öröme sokára jött haza. / Hogy már nem haragszik Ég Föld lett jó Barát; / Meg itták az Égben Angyali poharát. / Hogy a huszonháromat három meg előzte: / És a győzhetetlen Oroszlánt meg győzte, / Győzdelmi kapuk nyíljatok ezeknek! / E Három kis apró Földi Isteneknek. / Celsissimi RI. Principis / Antonii Grasalkovich / de Gyarak. / Gödöllő, Hatvan, Baja, Döbrő, Komját; Haeraditarii. / In Monte Bolnocha praenumeratisimus. [!]"
Címlapelőzők – [1822] – pontozó modorú színezett rézmetszet – l. k. Metztette

Farkassalvai Farkass Josef Szegeden – 170 × 120 mm
In: [Farkas András]: Párisi Dallok [...]. H. n. [1813]. Címlapelőzők. BA
In: Farkas, Andreas: Victoria Parisiensis [...]. [Vác 1825]. Borítékcím után kötött címlapelőzők (körülvágot példány – e nyomtatvány után kötvé: [Farkas András]: Párisi Dallok [...]. H. n. [1813]). FSzEK (09/3977coll.1; vö. coll.2.)

A rézmetszet ma ismert 3. állapota; a szignálás részben lekopott, részben eltakarja a festés. A metszett szöveg helyesírása, betűinek képe és a dedikáció szövege eltér a korábbiaktól. A *Párisi Dallok* [...]. H. n. [1813]. című műhöz másodlagosan kötötték.
Irod.: vö. *Rózsa* 109.

3. *Napóleont hajóval viszik Elba szigetére*
„Nemo / Beatus / ab omni / parte / ait / Bonaparte / Elba szigetjé / Ne crede temporali! Mulieri! Fortunae! / Az Időhöz ne bízz! Meg tsal a szerentse! / A mi igaz gyöngynek láttott, veres lentse / A Világ könnyen vet akárkinek lépet / Le taszitja alá ki magosra lép ott. / Leg fenébb Oroszlán fel hágy a mérgével / Mikor azt a Vadász megfogja törével / A szelid fa ágat, hogy oltják vad-fában? / Elbában tanojták azt az Oskolában / On esőt szórt alá Háborúk fellege / Három Férjfiakban derül arany Ege / H: Ezerházy Miklós, és Pál / Fiának, az Anglusnál lévő Követnek. / ajánlja az Iró" Címlapelőzők – [1822] – pontozó modorú színezett rézmetszet – l. k. Mettz: Farkass. – 170 × 115 mm
In: *Szinyei Farkas: A haza kétszer kötött, négyszer bomlott békesége* [...]. Szeged [1822]. Borítékcím elé kötött második rézm. t. OSzK (140525)

Hasonló kompozíció: Kuik Ignácz – Döme Károly: *Bonaparte Napoleon Megbukása, vagy Sírvers a Jacobinismusra*. Pozsony 1826 Weber S. Lajos. c. mű címlapelőzőke. Hasonló kompozíciójú rézmetszet jelent meg „Die Insel St Helena” címen, j. l. „Prag bei Marco Berra” szignálással. *Rózsa* szerint a vonatkozó Farkas mű 1820-ban látott napvilágot. Esterházy Pál Antal 1810-től drezdai követ, az európai restauráció után rendkívüli nagykövet a londoni udvarnál, 1830–1838 között a londoni konferencia tagja.
Irod.: vö. *Rózsa* 109.

4. *A Károlyi család címere*
„G. Károlyi F. címere.
A szárnyas kigyónak Korona van fején / Es áll a Grif madár hármas hegy tetején / Koronás kigyó fő, Fő, és rossz ellenség, / A kigyó leg fenébb méreg, kegyetlenség. / Tátra, Fátra, Mátra, Gyöngyös vidékei / Magyar Ország három híres fő hegyei / Pogány Tár, Török, hogy mind körül vette / Nagy Károlyi rabló kézből ki mentette / Nagy Károlyt így nyerte és azzal Grofságot, / Sok Falut, Helységet, örökös jószágot / Nagy Károlyi István, Lajos, György még élő / A kései Világ Nagyával beszélő. / Ki Hazához

nem hiv, Haza árulója / Hivtelen Rákóti az Ország kigyója. / (G. Károlyi Császár hive lett, Rákótzitól el pártolt, azért a / Rákóti jüst néki ajándékozta.)

Egylapos nyomtatvány – [1826 előtt, valószínűleg 1825] – rézmetszet – l. k. Metztette Farkass Jo. – 162 × 118 mm
In: Lói Tanács Zabolázója [...]. H. n. [1830]. Fol. 9; 8. rézm. t. OSzK (Quart. Hung. 2693)

Vö. még hasonló kompozíció: B) *Farkas Andrásnak tulajdonított rézmetszetek*, 18. (Farkas András): *Diéta* [...]. [Vác 1826] c. művében így ír – többek között – valószínűleg e rézmetszet megrendeléséről: „[...] G. Károlyi ősi Czimerét is [...] le írtam, és két réz Táblákért százforint költséget tettem.” [2]44v – [3]41r.

5. *Szentes, Derekegyháza és Hódmezővásárhely látképe*
„Csongrád vármegyében emlékoszlop”
[a metszet alatti magyar nyelvű szöveg Ferdinánd főherceg Csongrád megyei utazásáról és fogadásáról szól.]
Címlapelőzők – [1825] – színezett rézmetszet – 195 × 115 mm
In: Farkas, Andreas: Victoria Parisiensis [...]. [Vác 1825]. Borítékcím után kötött címlapelőzők.
HTM (ltsz. 66.99 – a leltárnapló bejegyzése szerint az „avult, gyűrött” nyomtatvány a barna és zöld színekkel kifestett rézmetszettel együtt „Műv. Min. 57.080/89 határozata alapján törölve”; ez a ma, csupán leírásból ismert egyetlen példány megsemmisült vagy lappang)

(Farkas András): *Diéta* [...]. [Vác 1826] c. művében így ír – többek között – valószínűleg e rézmetszet megrendeléséről: „[...] G. Károlyi ősi Czimerét is, és a Korona Örökösnek Derekegyháza hálását, és Mezöhegyesre útazását hasonlóul le írtam, és két réz Táblákért százforint költséget tettem.” [2]44v – [3]41r.

D) RÉZMETSZETTEL DÍSZÍTETT MŰVEK

1. *A haldokló Elísa búcsúja*
„Ímhol az én utolsó Áldásom, és a leg- / drágább Kints, melyet magam után hagyok.”
Címlapelőzők – 1803 – rézmetszet – 120 × 72 mm
In: Elísa testamentoma [...]. (Ford. Farkas András). Pozsony – Pest 1803. Címlapelőzők. SRKN (MM313)

A rézmetszet elkészítéséhez Farkas András nem lehetett köze, azt Fűskúti Landerer Mihály készíthette.

E) LITOGRAFIÁK

1. *Farkas András emlékezete – derékképe hat soros verssel*
Egylapos nyomtatvány – 1832 után (?) – könyvnyomtatás – 183 × 131 mm
In: *Szinyei Farkas András: G* B**** S*** Koporsói Versei* [...]. Vátz [1819]. FSzEK (Sz 513) őrzési helyű és jelzetű példány végére másodlagosan kötvé.

A litográfia B) *Farkas Andrásnak tulajdonított rézmetszetek*, 16/c alapján készült, s a következő könyvnyomattal egy, két leveles füzetet alkot: []1r.

2. *Farkas András emlékezete – a József nádor és Farkas András közötti, „Palatinus Regni Hungariae, et Regni Poëta. [...]” kezdetű párbeszéd*
Egylapos nyomtatvány – 1832 után (?) – könyvnyomtatás – 183 × 131 mm
In: *Szinyei Farkas András: G* B**** S*** Koporsói Versei* [...]. Vátz [1819]. FSzEK (Sz 513) őrzési helyű és jelzetű példány végére másodlagosan kötvé.

A litográfia B) *Farkas Andrásnak tulajdonított rézmetszetek*, 28. alapján készült, s az előző könyvnyomatos portréval egy, két leveles füzetet alkot: []2r.

RÖVIDÍTÉSEK

Lelőhelyek

BA – Borda Antikvárium, Zebegény
 BLL – London, British Library
 BTM KM – Budapesti Történelmi Múzeum, Kiscelli Múzeum
 DEK – Debrecen, Egyetemi Könyvtár
 Esztergom Arch. – Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár
 FSzEK – Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
 HTM – Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum
 MTKcs – Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok
 OSzK – Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
 OSzK K – Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
 OSzK Knyt – Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kinyomtatványtár
 SRKN – Sárospatak, Református Kollégium, Nagykönyvtár
 Sz PK – Székesfehérvár, Püspöki Könyvtár
 Sz SK – Szeged, Somogyi Könyvtár

Források és irodalom

A180.I – *Farkas András*: Patens a haza fő-papjaihoz [...]. H. n. [1819]. [1]1r–2v.
 Holl – *Holl Béla*: A kétszáz éves váci könyv (1772–1972). Budapest 1973
 Lukácsy – *Lukácsy András*: Kiment a ház az ablakon ... Költészet és játék. Budapest 1981
 Pataky – *Pataky Dénes*: A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig. Budapest 1951

Petrik – Petrik Géza: Magyarország bibliographiája 1712–1860. I–IV. Budapest 1888–1892 – Pótlások. 1701–1800. V–VIII. Budapest 1971–1991
Rózsa – Rózsa György: Tóth Béla: A Debreceni rézmetsző diákok. Budapest, 1976. Magyar Helikon. Művészettörténeti Értesítő XXVII. 1978, 106–109.
Szinnyei – Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest 1891–1914
Tóth – Tóth Béla: Csokonai Tsikorgójának modellje: Farkas András vándorpoéta. Múzeumi Kurir 46. 1984, 3–13.

Általános rövidítések

H. n.: hely nélkül
 f.: fólió
 Irod.: Irodalom
 j. l.: jobbra lent
 k.: kötet
 l.: lap
 ld.: lásd
 l. k.: lent középen
 mm: milliméter
 ny. n.: nyomda nélkül
 pl.: például
 r: rektó
 rézm.: rézmetszetes
 t.: tábla
 v: verző
 vö.: vesd össze

DER „KUPFERSTECHEP OET“. GRAFIKEN IM OEUVER DES ANDRÁS BEREI FARKAS

Das Grafikumaterial, das an das Oeuver des András Berei Farkas, des ungarischen Wanderpoeten aus dem letzten Drittel des 18. und dem ersten Drittel des 19. Jahrhunderts anknüpft, ist in der Kunstgeschichtsforschung nicht vollkommen unbekannt. Durch die jüngsten Forschungsarbeiten wurde offensichtlich, dass der Reimer aus der letzten – durch die Kunstgeschichte ziemlich vernachlässigten – Zeitspanne der Barockkunst in Ungarn, András Berei Farkas kein selbstständiger Künstler war. In einer Krisenperiode seiner Lyrik, nachdem er József Zadányi Vitéz kennen gelernt hatte, wendete er sich der Druckgrafik zu. Während seines Aufenthaltes bei Zadányi Vitéz in Wien dürfte er sich wohl mit den wichtigsten technischen Verfahren der Kupferstecherkunst vertraut gemacht haben. In Ungarn ließ er dann Kupfertische fertigen und stellte József Farkas Farkasfalvi, Ottmár Schönmann sowie weitere, beauftragte Meister von minderer Begabtheit, die die Blätter nicht signierten, an. Auch er selbst konnte bestimmt einigermaßen zeichnen, und aufgrund der vielfältigen Gestaltung der Kupferplatten kann vermutet werden, dass vor allem die finanziellen Schwierigkeiten ihn zur eigenhändigen Variierung der Platten bewogen hatten.

Die Ergebnisse der Grundforschung werden durch den Katalog der Zeichnungen, Kupferstiche und Lithografien ergänzt, in dem die Beschreibungen aus je zwölf Angabenzeilen (1. Titel der Darstellung, 2. Inschrift, 3. weitere Textteile mit Anspruch auf Vollständigkeit, 4. Erscheinungsform, 5. Datierung, 6. Herstellungstechnik, 7. Signatur, 8. Abmessung, 9. Quelle der Darstellung, 10. Standort des/der beschriebenen Exemplars/-e, 11. Bemerkung, 12. Literatur) bestehen.

KNAPP Éva osztályvezető, ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirat és Ritkaságtár / Head of Dept., Central Library of Eötvös Loránd University, Manuscript and Rare Books Department. H-1053 Budapest, Ferenciek tere 6.

Kulcsszavak: grafikatörténet, Berei Farkas András, populáris rézmetszetek, 19. század első harmada, Magyarország, „hírköltők” / *Key words*: history of graphic arts, András Berei Farkas, popular engravings, first third of the 19th century, Hungary, “poets of news”